

Ludwik Bernacki

Materiały do życiorysu i twórczości Ignacego Krasickiego. Część druga : dokończenie. Rękopisy wydania Dmochowskiego

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 31/1/4, 486-526

1934

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

III. MATERJAŁY

MATERJAŁY DO ŻYCIORYSU I TWÓRCZOŚCI IGNACEGO KRASICKIEGO

CZĘŚĆ DRUGA

Dokończenie¹

RĘKOPISY WYDANIA DMOCHOWSKIEGO

Rękopisy, których Franciszek Ksawery Dmochowski używał do swojej edycji *Dzieł Krasickiego* (10 tomów, Warszawa, 1802—1804), dochowały się niemal w całości. Jeden z nich posiada Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie (nr. 1459), reszta w ilości jedenastu woluminów stanowi własność Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (dawna sygnatura 546^{a-1} oraz 546^{x,XI}; obecna 4^{1/2} I—XI). Poniżej rozpatrzymy szczegółowo treść rzeczonych rękopisów, opisanych pobieżnie przez Piotra Chmielowskiego, którego uwadze uszły (rzecz dziwna) woluminy, zawierające *Listy* (XXX), tudzież autografy: dzieła *O rymotwórstwie i rymotwórcach* (XXXI, 1—2) i *Rozmów zmartych* (XXXV).

O rękopisach powyższych por. Franciszek Ks. Dmochowski, *O życiu i pismach Ignacego Krasickiego* (Nowy Pamiętnik warszawski. Tom II. 1801, s. 76—8). O nadesłaniu rękopisów Krasickiego do kamery warszawskiej, do czasowego użytku Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w r. 1802 por. Aleksander Kraushar, *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk*. Tom I. Warszawa, 1900, s. 214. Piotr Chmielowski (*Dzieła Ignacego Krasickiego*, Tom VI. Warszawa, 1879. *Od Redakcji*, s. I—III). W sprawie podjęcia zbiorowej edycji przez Dmochowskiego por. listy Krasickiego do Dmochowskiego z daty: Berlin, 25 grudnia 1798, Berlin, 9 grudnia 1800, Berlin 22 grudnia 1800, Berlin 13 lutego 1800. Por. Korespondencja Ignacego Krasickiego (w rękopisie) oraz Nowy Pamiętnik warszawski. Tom IV. 1801, s. 247—9. Historję wydania Dmochowskiego przedstawiliśmy w naszej edycji *Satyr i Listów Krasickiego*. Lwów, 1908, s. 11—19, 29—32, 248. O naukowej wartości wydania Dmochowskiego por. Ignacy Chrzanowski, *O wydaniach poetów stanisławowskich* (Pamiętnik literacki. R. VII. Lwów, 1908, s. 598—9).

¹ Por. Pamiętnik literacki. R. XXXI. Lwów, 1934, s. 143 i n.

XXVIII.

Rękopis Biblioteki XX Czartoryskich w Krakowie nr. 1459, folio, s. 238+2 nieliczbowane, s. 1—197 zapisane, s. 198—238 i 2 nieliczbowane czyste, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Wiersze*. Na s. 1 napis ręką Krasickiego: *Wiersze*, pod nim ręką Łukasza Gołębiowskiego: „Autograf Ignacego Krasickiego, biskupa warmińskiego, zawierający w sobie *Wiersze* do różnych i *Bajki*“. Dołem w rogu prawym: *Impri-matur. Varsaviae die 10 Augusti 1801*. Podpis cenzora nieczytelny. Po s. 162 wszyty list Krasickiego do Dmochowskiego z daty: Heilsberg 24 czerwca 1790, z bajką: *Zbytek przygotowania szkodliwy*, stanowiący s. 163—6 rękopisu. Notatki Dmochowskiego: na s. 3 *NB Pochwała miodu*, na s. 26 *NB Hymn na rocznicę 3-go maja. NB Sen do brata*; uwytatniają one zauważone braki utworów Krasickiego p. t. *Do Lucińskiego, Hymn na rocznicę 3-go maja* tudzież *Sen do brata*. Na s. 143 i 147 wskazówki dla drukarza.

Rękopis zawiera *Wiersze* (s. 1—61), przepisane własnoręcznie przez Krasickiego, *Listy* (s. 43—63), *Satyry* (s. 65—150) oraz *Bajek* część drugą (s. 151—97) w odpisie, nieznaney ręki, dokonany z autografu Krasickiego (por. XXIX). W tytule *Bajki część druga* (s. 151) wyrazy „część druga“ pochodzą od ręki Krasickiego.

A. *Wiersze*. — 1. s. 3—4. O pochwałach do króla. *Inc.*: I Parnas już zdworzaczął. — 2. s. 4—5. Osobność. *Inc.*: Spokojny kacie. — 3. s. 5. Do.... *Inc.*: Czemuż się skarżysz. — 4. s. 6—7. Pszczoły. Do Aleksandra Wasilewskiego. *Inc.*: Ty, któryś zrzucił. — 5. s. 8. Laur. *Inc.*: Szczepu dobrego. — 6. s. 9. Do Katarzyny z Krasickich Stadnickiej. *Inc.*: O matko dobra. — 7. s. 10. Do Wojciecha Jakubowskiego. *Inc.*: Mój sąsiedzie. — 8. s. 10. Do tegoż. *Inc.*: Panie Wojciechu. — 9. s. 11. Do Jędrzeja Mokronowskiego. *Inc.*: Panie Jędrzeju. — 10. s. 11. Do tegoż po odbytych marszałkowstwie sejmowym. *Inc.*: Ktoś mi. — 11. s. 12. Modlitwa. *Inc.*: Stwóreo. — 12. s. 12. Do.... *Inc.*: Rzadko jest. — 13. s. 13—15. Do Michała. *Inc.*: Panie Michale. — 14. s. 15. Dworak. *Inc.*: Już czas mroźny. — 15. s. 15. Do.... *Inc.*: Mości księżę kanoniku. — 16. s. 16—17. Czerwony-złoty. *Inc.*: Z pośrodku. — 17. s. 18. Do Jana. *Inc.*: Panie Janie. — 18. s. 19. Do Ignacego. *Inc.*: Mój Ignacy. — 19. s. 20—21. Do.... *Inc.*: Szacowny starcze! — 20. s. 21—22. Nieborak. *Inc.*: Kiedy się pióro. — 21. s. 22—23. Do sąsiada. *Inc.*: Myśli słodka. — 22. s. 23. Dwór. *Inc.*: Czyś jest smutny. — 23. s. 24. Myśli starca. *Inc.*: Sny na jawie. — 24. s. 24—25. Mierność. *Inc.*: Słodka myśli. — 25. s. 26. Do Boga. *Inc.*: Do Ciebie, Panie. — 26. s. 27. Do ks. plebana. *Inc.*: Można przestać. — 27. s. 28—29. Gdyrania starego Bartłomieja. *Inc.*: Trzeba zawždy. — 28. s. 29. Pociecha. *Inc.*: Gdy się los uprze. — 29. s. 30. Prostak. *Inc.*: Szcześliwe mędry. — 30. s. 31—32. Do

Marcina. *Inc.*: Niewysławiony Marcinie. — 31. s. 32—33. Do... *Inc.*: Różne są zdania. — 32. s. 33. Do księżny z Duninów Sanguszkowej Marszałkowej W. Litewskiej. *Inc.*: Prababko! jednak miła. — 33. s. 34. Nowy Rok. *Inc.*: Nowego Roku. — 34. s. 35. Szczęśliwość. *Inc.*: Szczęśliwy taki. — 35. s. 36. O! quid solutis beatius curis! *Inc.*: Cóż nad spoczynek. — 36. s. 36. Cierpliwość. *Inc.*: Nagadaliście się. — 37. s. 36. Do doktora. *Inc.*: Panie doktorze. — 38. s. 37. Nadzieja. *Inc.*: Co czynić. — 39. s. 37. Gaskon, z francuskiego. *Inc.*: Pytał się raz. — 40. s. 38. Do Jana. *Inc.*: Życie nasze. — 41. s. 39—40. Kasztelan. *Inc.*: I trzeba ci winszować. — 42. s. 40. Nadgrobek Stanisławowi Konarskiemu Schol. Piarum. — 43. s. 40. Andrzejowi Mokronowskiemu, wojewodzie mazowieckiemu. — 44. s. 40. Jackowi Ogrodzkiemu, sekretarzowi kor. — 45. s. 40. Łoykowi, podkomorzemu nadw., kawalerowi Orderu Ś. Stanisława. — 46. s. 41. Wojciechowi Jakubowskiemu, generałowi wojsk franc. — 47. s. 41. Piotrowi Baudouin Misjonarzowi, fundatorowi szpitala w Warszawie.

B. Listy. — 48. s. 43—44. Do króla. — 49. s. 44—46. Do Krzysztofa Szembeka, koadjutora płockiego. — 50. s. 46—48. Do Pawła. — 51. s. 48—52. Podróż pańska. Do księcia Stanisława Poniatowskiego. — 52. s. 53—56. O obowiązkach obywatela. Do Antoniego hrabi Krasickiego. — 53. s. 56—60. Do ks. Naruszewicza, koadjutora smoleńskiego. — 54. s. 60—63. Do pana Rodkiewicza.

C. Satyry. — 55. s. 65—68. Do króla. — 56. s. 69—71. Świat zepsuty. — 57. s. 72—76. Złość ukryta i jawna. — 58. s. 76—79. Szczęśliwość filutów. — 59. s. 80—83. Marnotrawstwo. — 60. s. 84—88. Oszczędność. — 61. s. 89—92. Pijaństwo. — 62. s. 92—97. Przestroga młodemu. — 63. s. 97—103. Żona modna. — 64. s. 103—107. Życie dworskie. — 65. s. 108—111. Pan nie wart sługi. — 66. s. 112—117. Gracz. — 67. s. 117—120. Pochwały milczenia. — 68. s. 120—124. Pochwała wieku. — 69. s. 124—127. Pochwała głupstwa. — 70. s. 127—129. Wziętość. — 71. s. 129—133. Człowiek i zwierze. — 72. s. 133—136. Klatki. — 73. s. 136—139. Mędrak. — 74. s. 140—142. Małżeństwo. — 75. s. 143—147. Odwołanie. — 76. s. 147—150. Podróż.

D. Bajki. Część druga. — 77. s. 153. *Część pierwsza*. I. Alegorja. — 78. s. 153. II. Wierzba i lipa. — 79. s. 153—154. III. Słonecznik i fiałek. — 80. s. 154—155. IV. Pasterz i morze, z Fedra. — 81. s. 155. V. Chmiel. — 82. s. 155—156. VI. Puhacze. — 83. s. 156. VII. Ziemia i potok. — 84. s. 157. VIII. Jaś. — 85. s. 157—158. IX. Chłop i Jowisz. — 86. s. 158. X. Lew. Wól. Lis. — 87. s. 158—159. XI. Fiałki. — 88. s. 159. XII. Filozof. — 89. s. 159—160. XIII. Mały. — 90. s. 160—161. XIV. Wilczki. — 91. s. 161. XV. Dzieci i żaby. — 92. s. 161. XVI. Skowronek. — 93. s. 160—161. XVII. Konie. — 94. s. 161. XVIII. Wróbel. — 95. s. 163. [XVIII^a]. Zbytek przygotowania szkodliwy. — 96. s. 167—169. *Część druga*. XIX. Gołębie, z in-

dyjskiego Pilpaja. — 97. s. 169. XX. Platon. — 98. s. 169—170. XXI. Myszy. — 99. s. 170. XXII. Noga i but. — 100. s. 170. XXIII. Pasterz i owce. — 101. s. 171. XXIV. Lew chory. — 102 s. 171. XXV. Młot z kowadłem. — 103. s. 172. XXVI. Rumak i zrziebiec. — 104. s. 172—173. XXVII. Przyjaciele. — 105. s. 173. XXVIII. Konwersacja. — 106. s. 174. XXIX. Wyżeł i brytan. — 107. s. 174—175. XXX. Czapla, ryby i rak. — 108. s. 175. XXXI. Chłop i ciełe. — 109. s. 176. *Część trzecia*. XXXII. Trzoda. — 110. s. 176—177. XXXIII. Wyżeł i brytan. — 111. s. 177. XXXIV. Cesarz chiński i syn jego. Z dziejów tamtejszych. — 112. s. 177—178. XXXV. Kogut. — 113. s. 178. XXXVI. Wóz z sianem. — 114. s. 179. XXXVII. Komar. — 115. s. 179. XXXVIII. Zajączek. — 116. s. 179—180. XXXIX. Koń i wielbłąd, z Lessynga. — 117. s. 180—181. XXXX. Gęsi. — 118. s. 181. XXXXI. Wabik. — 119. s. 181. XXXXII. Góra i dolina. — 120. s. 181—182. XXXXIII. Pszczołka. — 121. s. 182. XXXXIV. Człowiek i gołębie. — 122. s. 183. XXXXV. Wino szampańskie. — 123. s. 184. *Część czwarta*. XXXXVI. Kruk i lis, z Ezopa. — 124. s. 184. XXXXVII. Dudek, z Fedra. — 125. s. 185. XXXXVIII. Słońce i żaby, z tegoż. — 126. s. 185. XXXXIX. Worki. — 127. s. 186. L. Kot i kogut. — 128. s. 186—187. LI. Motyl i chrząszcz. — 129. s. 187. LII. Szczep winny. — 130. s. 187—188. LIII. Wilczek. — 131. s. 188—189. LIV. Młynarz, syn jego i osieł, z francuskiego la Fontaine. — 132. s. 189. LV. Fejwerk. — 133. s. 190. LVI. Rzepa. — 134. s. 190—191. LVII. Umbrelka. — 135. s. 191. LVIII. Lew i osieł, z Fedra. — 136. s. 191—192. LIX. Szczygieł i kos. — 137. s. 192. LX. Filozof i chłop. — 138. s. 192—195. LXI. Kuglarze. — 139. s. 195. LXII. Pszczoły. — 140. s. 196. LXIII. Słońce, obłoki, ziemia. — 141. s. 196. LXIV. Lwica i maciora. 142. s. 197. LXV. Malarze. — 143. s. 197. LXVI. Koniec.

Por. Antoni M. Kurpiel, *Kilka szczegółów do życia i twórczości J. Krasickiego* (Pamiętnik literacki. R. III. Lwów, 1904, s. 117, przypisek) Ignacy Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 11—19. Stanisław Kutrzeba. *Catalogus Codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski*. Vol. II, Cracoviae, 1908—1913, s. 214—15.

Rękopis wyzyskany w tomie II *Dzieł Krasickiego* (1802).

XXIX.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{4}{12}$ (I), folio, nieliczbowany, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Bajki*. Na pierwszej karcie rękopisu tytuł: *Bajki*. Autograf t. zw. *Bajek Nowych*, w którym Krasicki oznaczył cyframi arabskimi (podanymi tu w nawiasach, drukiem pochyłym) kolejność bajek. Zauważyć należy, że bajki 62 i 63 zawierają dużo poprawek.

Część pierwsza. 1. Lew, wół, lis (10). — 2. Wierzba i lipa (2). — Słonecznik i fialek (3). — 4. Pasterz i morze, z Fedra (4). — 5. Chmiel (5). — 6. Puhacze (6). — 7. Ziemia i potok (7), — 8. Jaś (8). —

9. Chłop i Jowisz (9). — 10. Alegorja (1). — 11. Fiałki (11). — 12. Filozof (12). — 13. Małpy (13). — 14. Wilczki (14). — 15. Dzieci i żaby (15). — 16. Skowronek (16). — 17. Konie (17). — 18. Wróbel (18). — *Część druga*. 19. Gołębie, z indyjskiego Pilpaja (19). — 20. Platon (20). — 21. Myszy (21). — 22. Noga i but (22). — 23. Pasterz i owce (23). — 24. Lew chory (24). — 25. Młot z kowadłem (25). — 26. Rumak i źrebiec (26). — 27. Przyjaciele (27). — 28. Konwersacja (28). — 29. Wyżeł i brytan (29). — 30. Czapla, ryby i rak (30). — 31. Chłop i ciełe (31). — *Część trzecia*. 32. Trzoda (32). — 33. Wyżeł i brytan (33). — 34. Cesarz chiński i syn jego, z dziejów tamtejszych (34). — 35. Kogut (35). — 36. Wóz z sianem (36). — 37. Komar (37). — 38. Zajączek (38). — 39. Koń i wielbłąd, z Lessynga (39). — 40. Gęsi (40). — 41. Wabik (41). — 42. Góra i dolina (42). — 43. Pszczółka (43). — 44. Człowiek i gołębie (44). — 45. Wino szampańskie (45). — *Część czwarta*. 46. Kruk i lis, z Ezopa (46). — 47. Dudek, z Fedra (47). — 48. Słońce i żaby, z tegoż (48). — 49. Worki (49). — 50. Kot i kogut (50). — 51. Motyl i chrząszcz (51). — 52. Szczep winny (52). — 53. Wilczek (53). — 54. Młynarz, syn jego i osieł, z francuskiego la Fontaine (54). — 55. Fejerwerk (55). — 56. Rzepa (56). — 57. Umbrelka (57). — 58. Lew i osieł, z Fedra (58). — 59. Szczygieł i kos (59). — 60. Filozof i chłop (60). — 61. Koniec (66). — [*Tutaj co najmniej trzy karty wydarte*]. — 62. Kuglarze (61). — 63. Pszczoły (62). — 64. Słońce, obłoki, ziemia (63). — 65. Lwica i maciora (64). — 66. Malarze (65).

Por. Chmielowski, l. c., s. I—II. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 17—18. Por. Rękopis XXVIII D.

XXX.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{A}{12}$ (II), folio, nieliczbowany, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Listy*.

1. Wyjazd z Warszawy, Do Księcia Stanisława Poniatowskiego. — 2. Powrót do Warszawy. — 3. Do.... *Inc.*: Żądasz WMP dysertacji o grzeczności (Autograf). — 4. Do.... *Inc.*: Zadosyć czyniąc żądaniu WMPana... Pisma perjodyczne. — 5. Do X. S. G. A. L. *Inc.*: W ostatniej rozmowie, którąśmy mieli. — 6. Do M. H. K. K. W. *Inc.*: Wyobrażenie życia ludzkiego. — 7. Do T. *Inc.*: Nie dość baczni byliśmy. — 8. Odpowiedź Bełzaninowi. — 9. O brodzie do S. W. — 10. Do O. K. *Inc.*: Podczas ostatniej bytności swojej u mnie. — 11. Do J. B. *Inc.*: Zbliża się czas sejmku w Grodnie. — 12. Do A. H. K. M. B. *Inc.*: Zakazane są w kraju naszym polowania. — 13. Do.... *Inc.*: Pisałem był dawniej o herbarzu. — 14. Do.... *Inc.*: Dziwujesz się WMPan. — 15. Do.... *Inc.*: Prosi mnie natrętnie oddawca. — 16. Do.... *Inc.*: Kiedy zimno albo mglisto. — 17. Do.... *Inc.*: Uskarżasz się WMPan na niesforność rymotworską. — 18. Do.... *Inc.*: Od sejmików aż do sejmu. —

19. Do.... *Inc.*: Sejm się zaczął. — 20. Do.... *Inc.*: Jak wyczytuję z listu WMPana. — 21. Do.... *Inc.*: Często zwykłem odbierać pytania. — 22. Do.... *Inc.*: Wzmiankę czynisz WMPan w liście. — 23. Do.... *Inc.*: Szczęście to jest dla narodu. — 24. Ekscerpt z listu z Dubna podczas kontraktów pana Macieja do pana Wojciecha. — 25. Do.... *Inc.*: Listy pożalowania tak jak i mowy. — 26. Do.... *Inc.*: Pierwsze słowo WMPana do mnie. — 27. Do P. W. R. *Inc.*: Nie byłem interesowanym. — 28. Do tegoż. *Inc.*: Kiedy też ów piękny. — 29. Do.... *Inc.*: Dowiadując się o słabości WMPana. — 30. Do.... *Inc.*: Przecież to i koło Warty. — 31. Do.... *Inc.*: Przeczytałem książkę. — 32. Do.... *Inc.*: Nie mogłem się wstrzymać. — 33. Do.... *Inc.*: Ciekawy jesteś wiedzieć ode mnie. — 34. Do.... *Inc.*: Podróży WMPana okoliczności. — 35. Do.... *Inc.*: Zagadniony o szachy tak odpisuję. — 36. Do.... *Inc.*: Wyjeżdżasz WMPan do cudzych krajów. — 37. Do.... *Inc.*: Z okoliczności terażniejszego papieża Piusa VI. — 38. Do.... *Inc.*: List WMPana był pełen uwag ważnych. — 39. Do.... *Inc.*: Pisziesz WMPan, iż przenosisz się do miasta stołecznego. — 40. List imieniem brata do siostry.

Rękopis, wyzyskany w tomie II (1802) i VII (1804) *Dzieł Krasickiego*.

XXXI, 1.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{A}{12}$ (III), folio, nieliczbowany, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie napis: *O rymotwórstwie i rymotwórcach I*. Na pierwszej karcie rękopisu tytuł: *O rymotwórstwie i rymotwórcach*, niżej: *Imprimantur opera posthuma Illustrissimi Domini Archiepiscopi Comititis a Krasycyky*. Podpis cenzora nieczytelny.

Część pierwsza, druga, trzecia i czwarta dzieła. Autograf Krasickiego.

XXXI, 2.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{A}{12}$, folio, nieliczbowany, oprawiony w tekturę około r. 1800, na wyklejce zapiska: Nro 4. Dar. kol. Majewskiego Bibl. Tow. Król. Warsz. Przyj. Nauk.

Część piąta, szósta, siódma, ósma i dziewiąta dzieła *O rymotwórstwie i rymotwórcach*. Autograf Krasickiego.

Część pierwsza. Rozdział 1. O rymotwórstwie w powszechności i rytmach ku chwale Bożej i odzie. — Rozdział 2. O rytmach bohaterskich albo epopei. — Rozdział 3. O rytmach prawidłowych albo dydaktycznych. — Rozdział 4. O satyrach i epigramatach. — Rozdział 5. O sielankach i elegji. — Rozdział 6. O apologu albo bajkach i powieściach. — Rozdział 7. O dziełach dramatycznych. — Rozdział 8. Poetyka Arystotelesowa. — *Część druga*. O rymotwórcach greckich. Rozdział 1: Orfeusz. Li-

nus. Mimnermus. Ewenjusz. Posydyp i Metrodorus. Teognis. Pita-
 goras. Solon. Procyrides. Hezjod. Aratus. — Rozdział 2: Homer. —
 Rozdział 3: Pindarus. Stesichorus. Tyrteusz. Alceusz. Simonides.
 Rhianus. Nomachus. Paniasis. Archilochus. — Rozdział 4: Kalli-
 mach. — Rozdział 5: Anakreon. Bion. Moschus. Korynna. Safo.
 Teokryt. Meleager. Eudoksja. Anna Komena. — Rozdział 6: Eschy-
 lus. Sofokles. Eurypides. Arystofanes. Menander. Eubulus i Kraty-
 nus. Tymokles. Ezop. Niektórych rymotwórców greckich, których
 nazwiska wiadome nie są, maksymy. — *Część trzecia.* O rymo-
 twórcach łacińskich. Rozdział 1: Liwjusz Andronikus. Newjusz.
 Ennjusz. Pakuwjusz. Akejusz. Plautus. Terencjusz. Lucyljusz. —
 Rozdział 2: Wirgiljusz. — Rozdział 3: Horacjusz: — Rozdział 4:
 Afranjusz. Laberjusz. Syrus. Asynjusz Pollion. Asinius Gallus. Kor-
 neljusz Gallus. Lukrecjusz. Katullus. Tibullus. Properejusz. Marcja-
 lisz (!). Lukan. — Rozdział 5: Juwenalisz (!). Persjusz. Petronjusz.
 Owidjusz. — Rozdział 6: Silius Italicus. Stacjusz. Valerius Flaccus.
 Nemesianus. Kalpurnjusz. Sulpicja. Seneka. Fedr. — Rozdział 7:
 Klaudjan. Auzonjusz. S. Paulin. S. Prosper. Sydonjusz Apolinaris.
 Boecjusz. — *Część czwarta.* O rymotwórcach polskich. Roz-
 dział 1: Bogu Rodzica Dziewica. — Rozdział 2: Krzycki. Danty-
 szek. Janicki. Klonowicz Sebastjan (Acernus). Treter. Mikołaj Rey
 z Nagłowic. — Rozdział 3: Jan Kochanowski. — Rozdział 4: Piotr
 Kochanowski. Jędrzej Kochanowski. Kochanowski Mikołaj. Szymon
 Szymonowicz, pospolicie zwany Symonides. — Rozdział 5: Maciej
 Kazimierz Sarbiewski. — Rozdział 6: Otwinowski Walerjan. Ko-
 chowski Wespazjan. Twardowski. Ustrycki. Grochowski. Bardziński.
 Potocki. Morsztyn Jędrzej. Stanisław Morsztyn. Hieronim Morsztyn.
 Stanisław Lubomierski. Zimorowicz. Gawiński. Chrościński. Jabło-
 nowski. — Rozdział 7: Załuski. Konarski Stanisław. Poniński. Le-
 śniowski. Drużbacka. J. Epif. Minasowicz. Korytyński (Onufry).
 Adam Naruszewicz, bisk. łucki. — *Część piąta.* O rymotwórcach
 włoskich. Rozdział 1: Dante. Petrarca. Bokacjusz. Boiardo.
 Pulci. — Rozdział 2: Bembus. Trissinus. Wida. Jovianus Pontanus.
 Sannazar. — Rozdział 3: Arjost. — Rozdział 4: Chiabrera. Ma-
 ryni. Sadoletus. Tasso. Lippi. Gwaryni. — Rozdział 5: Tassoni. —
 Rozdział 6: Novagerius. Molza. Flaminio. Berni. Korsyni. Forti-
 gverra. — Rozdział 7: Zeno. Metastazjusz. — *Część szósta.* O rymo-
 twórcach francuskich. Rozdział 1: Marot. Malherbe. Ronsard.
 Desmarets. Regnier. Rakan. — Rozdział 2: Boileau. — Rozdział 3:
 Brebeuf. Chapelle. Chaulieu. La Fare. Fontenelle. Fenelon. Mon-
 tesquiou (!). — Rozdział 4: Jan Rousseau. — Rozdział 5: La Mothe.
 Kardynał Polignac. Kardynał de Bernis. Santoljusz. Rapin. Vanie-
 rius. Gresset. Dorat. Piron. de l'Isle. — Rozdział 6: La Fontaine. —
 Rozdział 7: Korneljusz. Racine. Korneljusz Tomasz. Crebillon. —
 Rozdział 8: Voltaire. — Rozdział 9: Moliere. Regnard. Destouches.
 la Chaussée. — *Część siódma.* O rymotwórcach niemieckich.
 Rozdział 1: Sabinus. Eobanus. Secundus. — Rozdział 2: Kanitz.
 Hagedorn. — Rozdział 3: Gellert. — Rozdział 4: Fryderyk II. —

Rozdział 5: Haller. Klejst. Lessyng. Ramler. — Rozdział = Gesner. — Rozdział = Rabener. — Rozdział = Klopstock. Wielandt. — Rozdział = [o dziełach dramatycznych]. — *Część ósma*. O rymotwórcach angielskich. [Rozdział 1:]. Osjan. — Rozdział 2: Alfred. Chaucer. Buchanan. Spenser. Owen. — Rozdział 3: Barklawjusz. Butler. Gay. — Rozdział 4: Milton. — Rozdział 5: Pope. Young. — Rozdział 6: Schakespeare. Addison. — Rozdział 7. O hiszpańskich rymotwórcach: Alonzo d'Ercilla. Cervantes. Calderon. Lopez de Vega. — Rozdział 8: Kamoens. — *Część dziewiąta*. O rymotwórcach krajów wschodnich. Rozdział 1. — Rozdział 2: Lokman. — Rozdział 3: Pilpaj. — Rozdział 4: Lebid. Ferduzy. Assedy. Saady. Suzeni. Katebi. Hafiz. — Rozdział 5: Tou-fu. Lipe. Chaoyang. Kien-long.

Katalog biblioteki Krasickiego z roku 1801 podaje: „*O Rymotwórstwie i Rymotwórcach*. In folio relié en carton“. Por. Ludwik Bernacki, *Rękopisy w bibliotece Ignacego Krasickiego* (Pamiętnik literacki. R. XXVI. Lwów, 1929, s. 229). — Urywek autografu dzieła *O rymotwórstwie i rymotwórcach* (obejmujący artykuły: Fontenelle, Rousseau, la Mothe, Kardynał de Polignac, Renatus Rapin, Vanierus, Gresset, Kardynał de Bernis, Dorat, de Lisle, x. de Nivernais) posiada Biblioteka ord. Dzieduszyckich we Lwowie w dziale: Autografy I, 34 (4 karty folio; niegdyś „własność Jana Januszowskiego, komornika lwowskiego, 1846“). — Artykuł *Marot* zawiera rękopis VI, 11.

Autograf jest niewykończonym bruljonem i stanowił dla Dmochowskiego podstawę do zredagowania dzieła *O rymotwórstwie i rymotwórcach*, ogłoszonego po raz pierwszy w III tomie *Dzieł Krasickiego* (1803). Tekst opracowany przez Dmochowskiego wykazuje w stosunku do autografu cały szereg poważnych zmian i uzupełnień, z których głównejsze tutaj wymieniamy.

W części III „edytor przydał“ trzy przekłady z *Eneidy* (Trembeckiego, Dmochowskiego i Molskiego) s. 138—48, trzy pieśni z Horacego (tłumaczenia anomina, Wiśniewskiego i Dmochowskiego) s. 157—60, 163—5, własny przekład ustępu z *Farsalji* Lukana s. 173—6, a wreszcie ustęp o Prudencjuszu i Seduljusz s. 195—7. — W części IV dodał Dmochowski: wiersz Dantyszka s. 205, „rytm“ Reja s. 210—12, początek *Farsalji* Lukana tłumaczenia Bardzińskiego s. 236—7, ustęp o Benedykcie Zawadzkim s. 243, wiersz Konarskiego przekładania Szostowicza (w miejsce nagrobka Konarskiego, który w autografie) s. 245, a w końcu ustępy: Skop i Rzewuski. — Do części V wydawca wprowadził: przekład *Jerozolimy wyzwolonej* Miera s. 281—91. — W części VI Dmochowski uzupełnił tekst o Gressecie tłumaczeniem Morskiego z *Vert-Vert* s. 337—8, dodał ustęp o Saint-Lambertcie s. 339—51, pomnożył wyjątki z *Delilla* przekładem własnym, Felińskiego i Kossakowskiego s. 353—61. Zaznaczyć tu należy, że przy La Fontainie autograf podaje tłumaczenie bajki *Młynarz, syn jego i osieł*, pomieszczonej wśród *Bajek Nowych* (IV, 9). Przy Corneillu spotykamy w edycji Dmochowskiego przekład *Cyda* pióra Osińskiego (zamiast Morsztyna), dopełniony jego przekładem *Horacjuszów* s. 364—75. W ustępie o Racinie dodał wydawca *Brytanika* w tłumaczeniu Kruszyńskiego s. 378—81. — Część VII autografu zawiera przy Lessingu przekład bajki *Koń i wielbłąd*, znajdującej się w *Bajkach Nowych* (III, 8). W części tej napisał Dmochowski, zaznaczona tylko przez Krasickiego, ustępy o Klopstocku i Wielandzie s. 430—1, sam zaś dodał ustępy o Zachariaem i Vossie s. 431—41. — W części VIII autograf zawiera prócz *Pieśni Selmy* także *Pieśń Kolmy* Osjana, pominiętą przez Dmochowskiego, z uwagi na całość *Pieśni Osjana* ogłoszoną w I tomie *Dzieł Krasickiego*. Przy Gayu mieściła się pierwotnie w autografie bajka *Chłop i filozof*. Po przeniesieniu jej do *Bajek Nowych* (IV, 15) wprowadził tu Krasicki bajkę *Stońce i obłoki*. Wyjątek z *Raju utraconego* Milтона wydawca znacznie pomnożył, dodając

zgórą sześć stron własnego przekładu s. 457—63, ustęp zaś o Popie uzupełnił tłumaczeniem *Pukla uciętego* pióra Niemcewicza s. 465—7. Poza tem dopisał Dmochowski brakujący w autografie ustęp o Thompsonie s. 467—9 i biografię Younga s. 469. — W części IX w ustępie o Pilpaju opuścił wydawca mieszczącą się w autografie bajkę *Gołębie*, wydrukowaną już uprzednio wśród *Bajek Nowych* (II, 1).

XXXII.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{4}{12}$ (IV), folio, nieliczbowany, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *P. Podstoli*. Na karcie wstępnej *Pan Podstoli*, poczem ręką Krasickiego: *część trzecia*. Po rozdziale XV części trzeciej: „Koniec“, który to wyraz Krasicki przemazał, a u dołu strony napisał: „Księga druga“. Na stronie następnej ręką Krasickiego: „Księga druga. Rozdział pierwszy“.

Odpis części trzeciej *Podstolego*, dokonany ręką kopisty, pod okiem Krasickiego.

Por. Chmielowski, l. c., s. II. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 18. — Autograf tej części wymienia katalog biblioteki Krasickiego z r. 1801: „*Pan Podstoli*. 3 vol. in fol. les deux premiers rel. en carton, le 3e en trois cahiers in fol. et pas encore imprimé“. Por. Ludwik Bernacki, *Rękopisy w bibliotece Ignacego Krasickiego* (Pamiętnik literacki. R. XXVI. Lwów, 1929, s. 229). — Por. Rękopis X.

Rękopis wyzyskany w tomie IV *Dzieł* Krasickiego (1803).

XXXIII.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{4}{12}$ (VII), folio, s. 282, s. 1 i 3—133 zapisane, s. 2 i 134—282 czyste, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Powieści*. Na s. 1 napis ręką Krasickiego: *Powieści*.

Odpis, dokonany ręką kopisty pod okiem Krasickiego.

1. s. 3—9. Kadur. — 2. s. 10—15. Seged, przełożenie z francuskiego. — 3. s. 15—16. Hazad. — 4. s. 16—17. Ibrahim. — 5. s. 18—20. Juzup. — 6. s. 20—25. Azem. — 7. s. 26—32. Hamid. — 8. s. 32—33. Ibrahim i Osman. — 9. s. 33—39. Seryf. — 10. s. 40—43. Dziekan w Badajoz. — 11. s. 43—45. O Aleksandrze i filozofie indyjskim. — 12. s. 45—50. Mirza. — 13. s. 50—51. Depozyt. — 14. s. 52—54. Testament. — 15. s. 54—60. Bairach. — 16. s. 61—64. Rustan. — 17. s. 65—66. Powieść arabska. — 18. s. 67—69. Lizymach, powieść z Montesquiou (!). — 19. s. 69—72. Uczta mędrców z Plutarcha. — 20. s. 72—78. Amazys król Egiptu Biasowi. — 21. s. 78—87. Prawdziwa powieść o kamienicy narożnej w mieście Kukurowcach przez mistra (!) Błażeja bakałarza tamże. — 22. s. 87—104. Hezjoda dzieła i dnie. — 23. s. 104—107. Demonax. — 24. s. 107—113. Apolonjusz. — 25. s. 113—116. Atenodorus. — 26. s. 116—121. Mecenaz. — 27. s. 121—125. — Jovianus Pontanus. — 28. s. 125—133. Erazm z Roterodamu.

Por. Chmielowski, l. c., s. II. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 18. Rękopis wyzyskany w tomie VI (1803) i VII (1804) *Dzieł* Krasickiego.

XXXIV.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{4}{2}$ (VIII), folio, s. 276, s. 1, 3—171 i 271—2 zapisane, s. 2 i 172—270 i 273—276 czyste, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Uwagi*. Na s. 1 napis ręką Krasickiego: *Uwagi*.

Odpis, dokonany ręką kopisty pod okiem Krasickiego.

1. s. 3—6. Milczenie (autograf Krasickiego) oraz s. 72—4. — 2. s. 7—12. Nadgroby (autograf Krasickiego). — 3. s. 13—15. Myśli różne (autograf Krasickiego) oraz s. 165—7. — 4. s. 16—17. Damskie nauki. — 5. s. 17—20. O piśmie. — 6. s. 20—25. Drogi publiczne. — 7. s. 26—7. Listy. — 8. s. 28—31. Pocięcha. — 6. s. 32—3. Stałość. — 10. s. 34—6. Zdania filozofów, z Diogenesa Laercjusza. — 11. s. 37—40. O dobrem mieszkaniu. — 12. s. 41—46. Biblioteki. — 13. s. 47—9. Miłość własna. — 14. s. 50—3. Przyjaźń. — 15. s. 54—6. O waleczności. — 16. s. 57—61. Obmowa. — 17. s. 62. Maksymy i odpowiedzi Buzura. — 18. s. 63—67. Wychoowanie panien. — 19. s. 68—9. Mieszkanie w mieście. — 20. s. 70—71. Zbyteczne o sobie rozumienie. — 21. s. 75—7. Pobożność. — 22. s. 78—81. Grzeczność. — 23. s. 82—84. Rozpacz. — 24. s. 85—7. Sekret. — 25. s. 88—90. Krytyka. — 26. s. 91—2. Biesiady. — 27. s. 93—6. Ogrody¹. — 28. s. 100—1. Naśladowanie. — 29. s. 102—5. O tłumaczeniu ksiąg. — 30. s. 106—9. O gmachach starożytnych. — 31. s. 110—12. O drogach dawnych. — 32. s. 113—4. Pamięć śmierci. — 33. s. 115—7. Szyderstwo. — 34. s. 118—21. [Uczta]. — 35. s. 122—6. O pochwałach. — 36. s. 127—30. O szulerstwie. — 37. s. 131—34. O uszanowaniu rodziców. — 38. s. 135—38. Romanse. — 39. s. 139—42. Pieniactwo. — 40. s. 143—5. O ubiorach. — 41. s. 146—8. Nowy Rok. — 42. s. 149—51. Cierpliwość. — 43. s. 152—3. O enocie. — 44. s. 154—6. Pokora. — 45. s. 157—9. O stanie rycerskim. — 46. s. 160—4. Maksymy Teognisa z Megary. — 47. s. 168—70. Przestrogi, które Nabi Effendi synowi swojemu zostawił. — 48. s. 171. Niektórych greckich rymotwórców, których nazwiska nie są wiadome maksymy.

Por. Chmielowski, l. c., s. II. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 18. Rękopis wyzyskany w tomie VI (1803) *Dzieł Krasickiego*.

XXXV.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{4}{2}$, folio, nieliczbowany, oprawiony w tekturę około r. 1800, na pierwszej stronie zapiska: Nro 4. Dar kol. Majewskiego Bibliotece Towarz. Król. Warsz. Przyj. Nauk.

Zawiera: *Rozmowy zmartych*. Autograf Krasickiego.

¹ Po nr. 27 następuje (s. 96—9): *List Plinjusza młodszego do Galla, w którym dom swój wiejski opisuje*, który Krasicki przekreślił, a obok niego dodał uwagę „położony w tomie *Listów*“.

1. Między Solonem a Katonem Utyceńskim. — 2. Między Macedonji królem Filipem a Markiem Aureljuszem cesarzem. — 3. Między Bolesławem Chrobrym a Kazimierzem Wielkim królami polskimi. — 4. Między Demostenesem a Cyceronem. — 5. Między Horacjuszem a Boileau satyrykiem francuskim. — 6. Między Kurjuszem konsulem rzymskim i Apicjuszem. — 7. Między Aleksandrem Wielkim, Juljuszem Cezarem i Diogenesem. — 8. Między Aleksandrem a Klitusem. — 9. Między Likurgiem prawodawcą Lacedemonów a Gwilhelmem Penn założycielem Pensylwanji. — 10. Między Kalistenem filozofem a sułtanem Bajazetem. — 11. Między Arystofanem a Molierem. — 12. Między Kamillem a Korjolanem. — 13. Między Darjuszem królem Persów a Piastem. — 14. Między Krassusem a Kratesem filozofem. — 15. Między Horacjuszem a Sarbiewskim. — 16. Między Katonem a Lukullusem. — 17. Między Juljuszem Cezarem a przewoźnikiem. — 18. Między Dionizjuszem młodszym tyranem Syrakuzy a Auzonjuszem konsulem. — 19. Między Ptolomeuszem królem Egiptu a Omarem kalifem. — 20. Między Antoninem cesarzem rzymskim a Hieronem tyranem Syrakuzy. — 21. Między Szwartzem wynalazcą prochu a Faustem drukarni. — 22. Między Fabjuszem wodzem rzymskim a Czarnieckim. — 23. Między Wespazjanem a Markiem Aureljuszem cesarzami rzymskimi. — 24. Między Homerem a Wirgiljuszem. — 25. Między Nestorem a Hipokratesem. — 26. Między Hektorem wodzem Trojan a Aleksandrem Wielkim. — 27. Między Epiktetem a Seneką. — 28. Między Romulusem a Konstantynem. — 29. Między Pawłem Emiljuszem a Janem Zamoyskim. — 30. Między Platonem a Konfucjuszem.

Katalog biblioteki Krasickiego w r. 1801 podaje: „*Rozmowy. un cahiers in fol. pas imprimés*“.

Rękopis wyzyskany w tomie VII *Dzieł Krasickiego* (1804).

XXXVI.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{4}{2}$ (IX), s. 284, s. 3—132 i 279 zapisane, s. 1, 2 oraz 51—4, 133—278 i 280—4 czyste, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Lucyan*.

Odpis dokonany ręką kopysty pod okiem Krasickiego.

1. s. 3—6. Życie Lucjana. — 2. s. 7—9. Sen Lucjana. — 3. s. 10—22. Jak historją pisać należy. — 4. 23—4. Rozmowa pierwsza. Diogenes, Pollux. — 5. s. 25—6. Rozmowa druga. Pluton, Krezus, Midas, Sardanapal, Menipp. — 6. s. 27—9. Rozmowa trzecia. Charon, Merkurjusz, Dusze, Menipp, Charmolaus, Lampichius, Damarjasz, Kraton filozof. — 7. s. 30—3. Rozmowa czwarta. Minos, Aleksander, Annibal, Scypjon. — 8. s. 34—40. Czarnoksięstwo albo powrót Menippa. — 9. s. 41—50. Ikaro, Menippus. — 10. s. 55—61. Okręt albo żądania. — 11. s. 62—8. Filozof sekty Cyników. — 12. s. 69—72. Skarga. — 13. s. 73—84. Toxarys

o przyjaźni. — 14. 85—97. Sen. — 15. s. 98—9. Rozmowa między Aleksandrem a Diogenesem na polach elizejskich. — 16. s. 100—1. Rozmowa między Aleksandrem a Filipem. — 17. s. 102—15. Tymon. — 18. s. 116—32. Filozofy na sprzedaż.

Por. Chmielowski, l. c., s. II. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 18. Rękopis wyzyskany w tomie VII *Dzieł* Krasickiego (1804).

XXXVII.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{A}{12}$ (VI), folio, trzy poszyty (A—C, s. 177+ nlb.+ 199), oprawione w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Życia zacnych mężów z Plutarcha*.

Odpis dokonany ręką kopisty pod okiem Krasickiego.

A. 1. Tezeusz. — 2. Romulus. — 3. Porównanie Tezeusza z Romulusem. — 4. Likurg. — 5. Numa Pompiljusz. — 6. Porównanie Numpy z Likurgiem. — 7. Solon. — 8. Walerjusz Publikola. — 9. Porównanie Solona z Publikolą. — 10. Temistokles. — 11. Furjusz Kamillus. — 12. Porównanie Temistokla z Kamillem. — 13. Perykles. — 14. Fabius Maximus. — 15. Porównanie Peryklesa z Fabjuszem. — 16. Alcybiad. — 17. Korjolan. — 18. Porównanie Alcybiada z Korjolanem. — 19. Tymoleon. — 20. Paweł Emiljusz. — 21. Porównanie Tymoleona z Pawłem Emiljuszem. — 22. Pelopidas. — 23. Marcellus. — 24. Porównanie Pelopida z Marcellem.

B. 25. Arystyd. — 26. Katon starszy. — 27. Porównanie Arystyda z Katonem. — 28. Filopemen. — 29. Titus Flaminus. — 30. Porównanie Filopemena z Flaminjuszem. — 31. Pyrrus. — 32. Marjusz. — 33. Porównanie Pyrrusa z Marjuszem. — 34. Lizander. — 35. Sylla. — 36. Porównanie Lizandra z Syllą. — 37. Cymon. — 38. Lukullus. — 39. Porównanie Cymona z Lukullem. — 40. Nicjasz. — 41. Krassus. — 42. Porównanie Krassusa z Nicjuszem. — 43. Sertorjusz. — 44. Eumenes. — 45. Porównanie Sertorjusza z Eumenem.

C. 46. Agezylausz. — 47. Pompejusz. — 48. Porównanie Agezylausza z Pompejuszem. — 49. Aleksander. — 50. Juljusz Cezar. — 51. Porównanie Aleksandra z Juljuszem. — 52. Focjon. — 53. Katon Utyceński. — 54. Porównanie Focjona z Katonem. — 55. Agis i Kleomenes. — 56. Tyberjusz i Kajus Grachowie. — 57. Porównanie Agisa i Kleomena z Tyberjuszem i Kajem Grachami. — 58. Demostenes. — 59. Cynceron. — 60. Porównanie Demostenesa z Cynceronem. — 61. Demetrjusz. — 62. Antonjusz. — 63. Porównanie między Demetrjuszem i Antonjuszem. — 64. Dion. — 65. Brutus. — 66. Porównanie Diona z Brutusem.

Por. Chmielowski, l. c., s. II. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 18. — Autograf wymienia Katalog biblioteki Krasickiego z r. 1801: „*Życia zacnych mężów z Plutarcha*. 3 vol. in folio reliés en carton et 24 cahiers in fol. pas encore imprimées“.

Rękopis wyzyskany w tomie VIII (1804) i IX (1804) *Dzieł* Krasickiego.

XXXVIII.

Rękopis Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 4 $\frac{A}{12}$ (V), folio, s. 284, z których: 1, 3—89 zapisane ręką Krasickiego, s. 89—265 ręką kopisty, s. 266—284 czyste, oprawiony w półskórek około r. 1800, na grzbiecie wycisk: *Życia*. Na s. 1 tytuł: *Życia zacnych ludzi na wzór Plutarcha*.

1. s. 3—18. Cyrus. — 2. s. 19—36. M. Aureljusz. — 3. s. 37—40. Porównanie Cyrusa z Markiem Aureljuszem. — 4. s. 41—62. Annibal. — 5. s. 63—84. Scypjon Afrykański starszy. — 6. s. 85—88. Porównanie Annibala z Scypjonem Afrykańskim starszym. — 7. s. 89—102. Epaminondas. — 8. s. 103—16. Scypjon Afrykański młodszy. — 9. s. 117—19. Porównanie Epaminondy z Scypjonem Afrykańskim młodszym. — 10. s. 120—6. Tay-tsong cesarz chiński. — 11. s. 127—35. Tytus. — 12. s. 136—7. Porównanie Tay-tsonga z Tytusem. — 13. s. 138—50. Alexander Severus. — 14. s. 151—63. Teodozjusz. — 15. s. 164—6. Porównanie Aleksandra Sewera z Teodozjuszem. — 16. s. 167—81. Konstantyn. — 17. s. 182—94. Karol Wielki. — 18. s. 195—6. Porównanie Konstantyna z Karolem Wielkim. — 19. s. 197—209. Teodoryk. — 20. s. 210—20. Saladyn. — 21. s. 221—23. Porównanie między Teodorykiem a Saladynem. — 22. s. 224—33. Ptolomeusz Filadelf (Philadelphus) król Egiptu. — 23. s. 234—242. Wawrzyńc Medyceusz. — 24. s. 243—7. Porównanie Ptolomeusza Filopatora (!) z Wawrzyńcem Medyceuszem. — 25. s. 248—55. Alfred król angielski. — 26. s. 256—63. Kazimierz Wielki. — 27. s. 264—5. Porównanie między Alfredem a Kazimierzem.

Por. Chmielowski, I. c., s. II. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 18. Rękopis wyzyskany w tomie X (1804) *Dzieł* Krasickiego.

Dopiero co dokonany przegląd rękopisów, służących Dmochowskiemu do edycji *Dzieł* Krasickiego, stwierdza, że niema wśród nich głównie tych utworów, które były drukowane za życia autora. Brakują tedy: 1. *Myszeis*, 2. *Monachomachja*, 3. *Antimonachomachja*, 4. *Wojna chocimska*, 5. *Pieśni Osjana*, 6. *Bajki i przypowieści*, część pierwsza, 7. *Pan Podstoli*, część pierwsza i druga, 8. *Doświadczyńskiego przypadki*, oraz 9. *Historja*. Z korespondencji Krasickiego z Dmochowskim wynika, że przy wydawaniu wyszczególnionych tu utworów Dmochowski czerpał ich tekst z egzemplarzy drukowanych (u Grölla), przejrzanych przez Krasickiego. Egzemplarze te nie dochowały się. Znamy jedynie egzemplarz pierwszego wydania *Satyry* (1779) z poprawkami Krasickiego, własność Biblioteki hr. Tarnowskich w Dzikowie¹.

¹ Por. Krasicki, *Satyry i Listy*. Lwów, 1908, s. 15—6, 237—8, 247.

RĘKOPISY KRASICKIEGO W BARANOWIE

Antoni Krasicki, rodzony brat księcia biskupa, miał trzy córki i pięciu synów, z których najstarszy Jan (ur. 1764 r., um. 1831 r.) otrzymał w posagu za żoną, Anną Potocką, Baranów nad Wisłą, dziedzictwo niegdyś Leszczyńskich, poczem Potockich. Po śmierci Jana przeszła ta majątność na jego syna, Karola (ur. 1797 r., um. 1861 r.), za którego sławny zamek baranowski padł pastwą pożaru dnia 24 września 1849 roku¹.

Opisy rzeczonoego zamku, pochodzące z przed roku 1849, stwierdzają, że mieściły się w nim bezcenne zbiory muzealne, biblioteczne i archiwalne, a wśród nich rękopisy i pamiątki po Ignacym Krasickim.

Z *Pamiętnika* Ksawerego Preka², który odwiedził Janostwo Krasickich w Baranowie w roku 1828, przytaczamy w tym względzie, co następuje:

„Są rodziny, w których ojciec synowi zdaje wspólnej przyjaźni uczucia. Mój dziad, Michał Bukowski, w wielkiej był zażyłości z Antonim Krasickim. Ja także czuję pociąg do każdej osoby z tej familji. Ledwie mi powiedziano, że jestem w okolicy Baranowa, kiedy najwyższą doznałem chęć widzenia pana Jana Krasickiego. Rutkowski, komisarz pana Tarnowskiego, ofiarował się towarzyszyć mi. Dojeżdżając do zamku, dziwiłem się niezwyčajnej w naszym kraju powierzchowności jego: wygląda bowiem jak w niemieckich romansach opisują nam rycerskie zamki. Jakieś wieżyczki, masy grubych murów, ganki, kraty w oknach. W środku marmurowe czarne posadzki, słabe światło w izbach, cofały daleko w tył myśli moje. Pani z Potockich Krasicka obwinęta długim, do nóg spadającym szalem, w kapeluszu czarnym z długimi piórami i spadającą zasłoną, przedstawiała mi się także być panią jednego z owych zamków. Nie mogłem patrzeć na nią bez żalu. Niepocieszona po stracie syna Władysława, zdawało się, iż w każdym spojrzeniu szuka go jeszcze... Pokój pana Krasickiego bardzo był dla mnie interesującym. Znalazłem w nim portret w podeszłym wieku i krzesło stryja jego księcia biskupa Krasickiego, na którym w Heilsbergu siadywał i pisywał tak dowcipnie i snadnie. Między innymi wło-

¹ O Baranowie por. Ludwik Zieliński, *Baranów* (Lwowianin. Lwów, 1840, s. 50—59, z dwiema litografjami). *Opisy niektórych miast w Galicji* (Przyjaciel ludu. R. X, 2. Leszno, 1844, s. 338). Franciszek Maksymiljan Sobieszczański, *Wiadomości o sztukach pięknych*. Tom I. Warszawa, 1847, s. 83—4. *Doniesienie z Galicji* (Przyjaciel ludu. R. XVI. Leszno, 1849, s. 156). Antoni Schneider, *Miasta i miasteczka Galicji. Baranów* (Dziennik literacki. Lwów, 1864, s. 260—2, 276—8, 293—4, 307—9). Sławomir Odrzywolski, *Zamek w Baranowie* (Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce. Tom V. Kraków, 1896, s. 243—8).

² Rękopis Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie nr. 938, I, k. 89, oraz V, k. 91v.—92v. Szczegóły o Baranowie, podane w tomie V, wprowadził Prek do swoich wspomnień niewątpliwie z „Przyjaciela ludu“, 1849.

skiem malowidłami był obraz niewielki w całych postaciach, śliczny, ś. Stanisława wskrzeszającego Piotrowina, przez Czechowicza, naszego rodaka". (t. I).

„Przedstawia (sc. Baranów) starożytny zamek, ogromnym nakładem Stanisława Leszczyńskiego, króla polskiego i olbrzymią siłą niewolników tatarskich zbudowany, ozdoba kraju; składający się z przeszło 20 pokoi na piętrze, a tyłuż na dole, które prawie wszystkie utrzymane były dobrze i zamieszkane. Ozdobą wewnętrzną apartamentów była starożytna, prześliczna i kosztowna robota, którą dziś naśladować nie wiem czyby umiano. Całe salony ogromne przyozdobione osobami z marmuru białego, które kolosalnej wielkości na barkach swoich gzymsy i arabeski utrzymywały, odrzwia, kominy, a nawet posadzki z marmuru czarnego najpiękniej wyrabiane. Galeria obrazów znakomitych malarzy, biblioteka, składająca się z kilku tysięcy tomów samych prawie dawnych autorów w najkosztowniejszych edycjach; między innymi dużo dzieł polskich przez hrabiów Jana i Karola Krasickich zakupionych, co największa i niepowetowana szkoda manuskrypt arcybiskupa (!) warmińskiego; ten był *in folio*, w pięknej oprawie saffjanowej ze złotem, cały własną ręką napisany, czysto i bardzo wyraźnie dużemi literami, a na wierzchu na karcie pierwszej: *Pisma moje wierszem i prozą synowcowi memu Janowi ofiaruję*, przytem krzesło, stół, na którym stała wielka z kości słoniowej z hebanem czarnym wyrabiana warcabnica z takimi warcabami. Wiele pięknych, starożytnych porcelan, alabastrów, bronzów, kilka pięknych stołów mozaiką wykładanych. Mnóstwo muszli morskich, tabakierok, różnych minjatur, starożytnej broni, czapraków, ryszunków na konie po śp. hr. Janie Krasickim, b. majorze wojsk polskich jeszcze za Kościuszki. Wreszcie na co królewska zamożność zdobyć się mogła w wybudowaniu majątku hr. Potockich i hr. Krasickich i w wewnętrznem upiększeniu.

Na dniu 24 września 1849 roku ogień wszczął się o godzinie 3^{1/2} z południa z jednego komina z kuchni od strony zachodniej, a z drugiego z pralni od wschodniej tak silnie, że w kilku minutach cały dach ogarnął, to w przeciągu trzech godzin stało się pastwą płomieni". (t. V).

Znacznie cenniejsze i obfitsze wiadomości o zbiorach baranowskich mieszczą się w artykule Ludwika Zielińskiego, który przed rokiem 1840 gościł u Karola Krasickiego. Píše on w swoim „Lwowianinie“, co następuje:

„W bawialnym pokoju¹ znajduje się popiersie Ignacego Krasickiego arcybiskupa gnieźnieńskiego, przez Grallego malowane, krzesło i stół, na którym nasz nieśmiertelny Krasicki pisał. Na stole leży księga własną ręką arcybiskupa spisana, bogato oprawna *in*

¹ Objaśnionym litografią: *Wnętrze sali na zamku w Baranowie*, po dług rysunku Swobody.

folio, na pierwszej kartce te słowa: *Pisma moje wierszem*, pod spodem: *ten manuskrypt oddaje do archiwum domu mojego, i daruje synowcowi memu Janowi. Heilsberg 27 listopada r. 1798.*

Drugą pamiątką tego zacnego męża jest pierścień, dar króla Fryderyka W., na którym w prześlicznie wyrabianym kamieniu znajduje się popiersie arcybiskupa. W tym pierścieniu kazał nieśmiertelny Krasicki odrytować: *Pierworodnemu*, zniamię majoratu literackiego, ofiarowanego pierworodnemu synowi Krasickich (sc. Janowi), dziedzicowi Baranowa.

W salonie jest dwie szafy z szufladami, w których znajdują się makulatury wszystkich dzieł Ignacego Krasickiego, rękopisy, a między nimi dzienniki od r. 1772—78. Oprócz tego, piękny zbiór listów królów polskich i francuskich, począwszy od Henryka II i Katarzyny de Medicis aż do Napoleona, oraz znakomitych osób, ministrów, senatorów i wodzów, Tallejranda, Marmonta, Vendama, Dąbrowskiego i t. d.

Księgozbiór składa się z kilku tysięcy dzieł wyborych, galerja obrazów zawiera najcenniejszych mistrzów: Tycjana, Guido Reni, Mignarda, Hakerta, Fidaura, oraz obrazy ze szkoły flamandzkiej. W teje galerji pokazano mi kropielnicę z lapislazuli, ozdobioną srebrnymi figurkami, osobliwszej piękności, pamiątka po sławnym wieszczu Ign. Krasickim. Jest także rzadki zbiór miedziorytów: Rembrandta i innych mistrzów sławnych. Ciekawy zbiór miedziorytów, wykonanych przez lubowników tej sztuki Polaków, między temi popiersie księcia Karola de Ligne, męża rycerskiego, połączonego węzłem małżeńskim z księżniczką Massalską. Krajowid, pracy Aleksandra hrabiego Potockiego, poświęcony stryjowi Ignacemu Potockiemu, miedzioryty wykonane przez Charczewską urodzoną z Krasickich, jako też wiele innych osobliwości historycznych: popiersia znakomitych wodzów, krajowidy i najwyborniejsze dzieła sztuk wyzwolonych, zabytki kilkowiekowych usiłowań, jenjalne prace i mistrzowskie dzieła.

Po zejściu Anny z Potockich Krasickiej, damy pałacowej orderu krzyża gwiazdzistego, małżonki Jana Krasickiego, Radcy tajnego N. Ces. Austrii, cała ta majątność wyszła na zawsze z domu Potockich i należy do syna tegoż Jana i Anny z Potockich Krasickich, JW. Karola hrabi Krasickiego, któremu winniśmy podziękę za ocalenie i staranne przechowywanie pamiątek sztuk nadobnych, bo nietylko że takowe od zagłady ochrania, ale owszem coraz nowym zbiorem pomnaża“.

Relacja Zielińskiego stwierdza pozytywnie, że w Baranowie znajdowało się archiwum domu Krasickich, w szczególności zaś, że przechowywała się tu, oprócz pamiątek, cała niemal puścizna literacka po księciu biskupie warmińskim.

Były więc i spłonęły w roku 1849 w Baranowie dwie szafy, których szuflady zawierały: 1) makulatury (t. j. bruljony) wszystkich dzieł Ignacego Krasickiego, dalej zaś 2) jego ręko-

pisy, jak dzienniki od roku 1772 do 1778. Na uratowanym stole¹ leżał 3) rękopis *in folio*, autograf Krasickiego, zatytułowany: *Pisma moje wierszem*, darowany synowcowi Janowi w roku 1798.

Jakie bruljony i jakie rękopisy Krasickiego strawił pożar, dociekać dziś trudno. Śmiemy domyślać się, że niektóre z nich, uratowane ze zgliszcz, powędrowały w świat. Mocno nadpalone oprawy autografów dzieła *Zbiór potrzebniejszych wiadomości* (por. Rękopis XVIII), *Pieśni Osjana* (por. Rękopis XXII) tudzież *Herbarza* Niesieckiego (por. Rękopis XXIII) świadczyłyby może o dawniejszej przynależności tych rękopisów do kolekcji baranowskiej, z której pochodzi prawdopodobnie notatnik 3. Pewne jest natomiast, że pastwą żywiołu padł *Dziennik* Krasickiego. Synowcowi i družbie księcia biskupa, Ignacemu Krasickiemu ze Stratyna (ur. 1767 r., um. 1845 r.), zawdzięczać należy dalszą, acz ogólnikową wiadomość o rzeczonym *Dzienniku*. Synowiec prowadził również *Dziennik*, w którym, za pobytu w Baranowie, w roku 1807 zapisał, co następuje²:

„29 czerwca. Zatrudniałem się czytaniem w manuskrypcie zestawionego *Journalu* mego stryja w leciech 1771 i 1772 pisanym. Bardzo ciekawe rzeczy w nim się znajdują: opisanie konfederacji barskiej i wszystkie okoliczności nieszczęśliwe, poprzedzające rozbiór pierwszy Polski...

30 czerwca ...Zatrudniałem się potem czytaniem *Journalu*, który niemniej także jest interesującym z opisaniami wielu osób znakomych w Polsce w tamtym czasie; zdarzenia ciekawe w całej Europie przypadające są także w tej książce umieszczone...

4 lipca ...Dokończyłem *Journal* mego stryja, który kończy się diariuszem Sejmu delegacyjnego 1773 roku. Ze smutkiem przychodzi czytać te szkaradne czyny sąsiedzkich mocarstw i podłość rodaków w przychyłaniu się ich niesprawiedliwym pretensjom. Sromota okryła pamięć tych zdrajców ojczyzny...“

Wynika z powyższego, że *Journal* Krasickiego obejmował niejako pamiętnik dziejów Polski od roku 1768 do 1773 i gdyby się dochował, stanowiłby niewątpliwie jedno z najpoważniej-

¹ Dziś własność Biblioteki Fundacji hr. Wiktora Baworowskiego we Lwowie, nabyty od Julji z Starzeńskich Karolowej Krasickiej. Por. jej list do Wiktora Baworowskiego z daty: Tomanowice, 31 marca 1868, w którym czytamy: „...z wielką przyjemnością widziałabym ten stół w Twoich rękach, gdyż że to jest stół, na którym biskup Krasicki wszystkie swoje dzieła pisał z ręczę sumieniem mem mogę. Na nim zawsze leżała księga z manuskryptami biskupa i jego kałamarz, które niestety ludzie ratując w ogniu zostawili a stół jako więcej wartujący, bo mahoniowy wyratowali; wolałabym była, żeby wszystkie stoły i meble były popałyły a żeby byli manuskrypt wyratowali...“ Por. nadto jej list z daty: Tomanowice, 9 kwietnia 1868, w którym donosi o wysłaniu nabytego stołu do Lwowa. (Rękopis Biblioteki Fund. W. Baworowskiego nr. 1093).

² Por. Ignacy Krasicki, *Pamiętnik biskupa Krasickiego* (Kwartalnik historyczny. R. XVI. Lwów, 1902, s. 707).

szych źródeł do historii tego okresu, o którym wyborna praca prof. Władysława Konopczyńskiego jednak nie wspomina¹.

Zawierał *Dziennik* Krasickiego także rzeczy inne. Dowiadujemy się o tem z odpisów Aleksandra Batowskiego, któremu Karol Krasicki przywiózł do Odnowa *Dziennik* Krasickiego do naukowego użytku. Kopje, o których mowa, stanowią dziś własność Biblioteki Fundacji W. hr. Baworowskiego (rękopis nr. 768, 4-to, k. 46) i obejmują następujące wyjątki z *Dziennika*:

1. List Jana Zamoyskiego, hetmana i kanclerza w. koronnego, pisany do króla Zygmunta III, znaleziony oryginalny w Archiwum heilsbergskim i z tegoż oryginału przepisany własną ręką Ignacego Krasickiego, biskupa warmińskiego (znajduje się w Tomie I *Dziennika* jego na str. 142 i dal., będącym własnością hr. Karola Krasickiego, od którego takowe z Baranowa miałem sobie umyślnie przywiezione. Odnów, 1 sierpnia 1844. (k. 3—7)².

Następujące odpisy z *Dziennika* Ignacego Krasickiego X. B. warmińskiego własnoręcznie pisanego są tem ważniejsze, że autograf ten wraz z innemi pamiątkami tego znakomitego w literaturze męża w pożarze zamku baranowskiego w obwodzie tarnowskim nad Wisłą — skąd miałem sobie przez właściciela dzisiejszego Karola Krasickiego udzielone — spłonął. Odnów, d. 28 grudnia 1850. A Batowski.

2. *Relatio de statu dioeceseos et ecclesiae Varmiensis Anno Domini 1771 die vero tertia mensis Decembris Frauenburgi ad ecclesiam cathedralem facta*. Wypis z tomu I str. 214—223 *Dziennika* Ignacego Krasickiego Bis. Warm. udzielonego z archiwum baranowskiego. (k. 13—32 v.).

3. W tymże *Dzienniku* tom II str. 128 znajduje się ręką własną Ign. Krasickiego B. warm. wypisane: *Breve Ojca świętego odpisujące na list wspólnie z kapitułą pisany*. Odnów 6 października 1844. (k. 33—34).

4. W *Dzienniku* własnoręcznym tegoż tom II str. 203 i nast. znajdują się pod r. 1773 w styczniu zapisane słowa następujące: „z okazji jurysdykcji i praw biskupstwa warmińskiego prezentowałem ministerio następujący skrypt: *Brevis informatio de iuribus episcopatus Varmiensis*“⁴. Odnów 5 października 1844. (k. 35—38).

5. W *Dzienniku* własnoręcznym Ign. Krasickiego B. warm. tomie III str. 36 i nast. — udzielonym mi z archiwum baranowskiego przez Karola hr. Krasickiego — znajdują się następujące słowa: „Będąc w Frauenburgu w bibliotece katedralnej znalazłem przy egzemplarzu jednym historii biskupów warmińskich przez Tomasza Tretera kanonika katedralnego, jegoż samego życie opisane przez Bużeńskiego, niegdyś dziekana warmińskiego: *Vita Thomae Treteri conscripta a perillustri reverendissimo domino Stanislao Bużeński*

¹ *Konfederacja barska. Przegląd źródeł*. Lwów, 1934 (Odbitka z „Kwartalnika historycznego“. R. LXVIII).

² List ten ogłosił Batowski w pracy p. t. *Rajnold Hajdensztajn i Franciszek Bohomolec*. Lwów, 1854, s. 72—79.

decano et canonico Varmiensi viro eruditissimo etc. 1687. Odnów 3 sierpnia 1844. (k. 39—42)¹.

6. W tomie III *Dzienników* Ignacego Krasickiego Bis. warmińskiego na str. 267 z archiwum *ut supra* baranowskiego znajdują się wypisane następujące słowa: „przysłano mi z Warszawy *nadgrobki Kochanowskich* w Zwoleniu, w kaplicy od nich fundowanej znajdujące się“. (k. 43—45).

Prócz dopiero co wyliczonych odpisów, spotykamy w zbiorach po Aleksandrze Batowskim jeszcze dwie notatki, umieszczone w jego kolekcji rycin, dziś w Bibliotece Fundacji W. hr. Baworowskiego:

7. *Epitaphium Libertatis Polonae.* 1772. Z *Dziennika* Ig. Kras. T. II str. 194 (Mss. Kar. Kras.) Autograf. (Ryciny 3699).

8. [*Franciszek Bohomolec*]. Wyjątek z *Dziennika* Ign. Krasickiego B. Warm. T. III str. 236 z r. 1784. (Ryciny 4085).

Z wyjątków wypisanych przez Batowskiego wnosić należy, że *Dziennik* Krasickiego był rękopisem poważnych rozmiarów, obejmował bowiem trzy tomy, z których pierwszy liczył co najmniej 223 strony, drugi stron 194, trzeci zaś 267. Treścią jego były wypadki, rozgrywające się w Polsce (i w Europie) od roku 1768—1775, a więc okres, poprzedzający pierwszy i drugi rozbiór Polski, od konfederacji barskiej począwszy aż do sejmku delegacyjnego 1773/5. Prócz „opisania wielu osób znakomitych w Polsce w tamtym czasie“, mieściły się w *Dzienniku* zapiski o zdarzeniach współczesnych (np. potoczne sprawy diecezji warmińskiej; śmierć Bohomolca), nadto zaś różne materiały historyczne wydobyte z zasobnych zbiorów archiwum heilsberskiego i biblioteki w Frauenburgu. Wypisy Batowskiego pozwalają sądzić, że *Dziennik* zawierał notatki bieżące także z lat późniejszych, w każdym zaś razie z roku 1784. Dowodzą tego słowa o Bohomolcu (um. 1784) a może też *Nadgrobki Kochanowskich*, ogłoszone przez Krasickiego w roku 1786².

Publikujemy poniżej fragmenty *Dziennika*, w takiej kolejności, w jakiej w nim się znajdowały.

¹ Nr. 5 odpisał osobno Batowski dla Gwalberta Pawlikowskiego „chcąc dać słaby dowód przyjaźni... a uwielbienia dla narodowych zbiorów jego w medalach, monetach, książkach i rycinach, wśród których tyle przyjemnych chwil w domu jego medycznym spędził“. Odnów 19 października 1844. Por. rękopis Biblioteki im. Gwalberta Pawlikowskiego nr. 157 (4-to, k. 7).

² Por. *Listy i pisma różne* X. B. W. Tom I. Warszawa, 1786, s. 79 (I: Petro Kochanovio), s. 83 (Joannes Kochanowski). — Znajdujący się w rękopisie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie sygn. 6 $\frac{2}{3}$ (k. 99—99 v.) urywek *Dziennika* Krasickiego z r. 1781 stanowił, zdaje się, materiał dla pamięci, przeznaczony do *Dziennika*, o którym wyżej. Por. Rękopis VI. Por. Ludwik Bernacki, *Urywek dziennika Ignacego Krasickiego* (Pamiętnik literacki R. VI. Lwów, 1907, s. 71—4).

DZIENNIK IGNACEGO KRASICKIEGO

1.

Relatio de Statu Dioeceseos et Ecclesiae Varmiensis Anno Dni 1771 die vero 3-tia mensis Decembris Fravenburgi ad Ecclesiam Cathedralem facta.

Eminentissimi ac Reverendissimi Domini Domini Patroni colendissimi.

Effari nequeo, quanto studio ac desiderio visitandi Limina apostolica coramque venerandi Sanctissimae Religionis Christianae Caput, et osculandi pedes Beatissimi Patris, incitabar; nisi me illa molestissima tempora quibus Regnum nostrum miserum in modum premitur et exagitur, ab instituto meo prohibuissent. Intercepta igitur penitusque votis meis negata ejus rei facultate, siquidem tempus a Sacris constitutionibus praescriptum urget, facere nequeo, quin eas partes per Nuntium meum opportuno mandato instructum, omni, qua par est, diligentia et reverentia exequar, atque Sanctam Sedem Apostolicam de statu Dioeceseos meae probe instructam reddam.

Episcopatus Varmiensis a Regione, quae potissimam partem Dioeceseos et ditionis Ecclesiae complectitur nomen sortitus est olim Braunsbergensis ab oppido, in quo primum Matrix Ecclesia, et sedes Episcopi constituta fuit, appellatus hodieum a nonnullis etiam Heilsbergensis a castro commodiori et frequentiori Episcoporum residentiae destinato dictus. Is anno a Christo nato 1243-tio una cum aliis Episcopatibus in Prussia armis Equitum ordinis Theutonici in obsequium Sanctae Religionis Catholicae redacta ab Innocentio ejus nominis IV. Pontifice maximo per Legatum Vilhelmum Mutinensem Episcopum conditus est. Primusque Episcopus Anselmus ab Eodem Legato, omne Ius in temporalia nomine Sae. Sedis Apostolicae traditum, et concessum accepit a qua cum unice dependeret, eo titulo jugum Crucigerorum aliis in Prussia Ecclesiis impositum, feliciter declinavit.

Limites in Litteris Erectionis individuati, qui hanc Dioecesim ab aliis disternant, sunt sequentes: Mare recens sive Habus. Druzno sive Drauseno Lacus. Passalico et Pregola flumina usque ad terminos Lithvanorum; ast quis sit Passalico fluvius, ob mutationem vocabulorum haud constat. A fonte vero Passariae usque ad Pregolam (quae magna est Regionum intercapedo) siquidem Crucigericum Lithvanis infidelibus bellum gerentes in dies magis ac magis in eorum terras fines suos proferebant at que noviter acquisita Territoria Dioecesis Varmiensi accenseri debebant nullus est designatus terminus. Porro hi limites Dioecesim quo ad Iurisdictionis Spiritualis exercitium duntaxat respiciebant. Ditioni enim Ecclesiae in temporalibus terrae obnoxiae aliis limitibus disternabantur qui tametsi variis traditionibus latiores olim, et post acerrimam litem cum ordine Theutonico in curia Romana sententia Sedis Apostolicae ad sex millia mansorum aucti fuisse referuntur, ast quia ejusmodi litis ac

sententiarum super controversia limitum obtentarum nullum penitus superest documentum authenticum, illis tantum modo terminis Territorium Ecclesiae distingvitur, qui Laudo arbitrorum autoritate Gregorii IX. Summi pontificis probato circumscripti reperiuntur, et hodiedum intacti, et immunes custodiuntur: intra quos Dominio seu mensae Episcopali obnoxia Oppida, Castra, et Territoria Sequentia comprehenduntur.

Braunsberga municipium ad fluvium passeriam in recens mare vulgo Habum uno milliari dissitum influentem cum altero oppido Nova Civitas dicto, nec non Castro non inelegans, commercio propter opportunitatem portorii florens. Vormdittum, Guttstadium, Heilsberga, Seeburgum, Resselium, Vartenburgum, oppida munitionibus pro veteri more ornata, quibus adpinctae sunt arces Episcopales, olim arcendis Hostibus perquam sufficientes, nunc vero commodis rei familiaris ac habitationi Episcoporum, suorumque Praefectorum et officialium duntaxat opportunae; Singulis his Castris annexa sunt Territoria praediis Episcopalibus nobilium vasallorum, Ecclesiae et pagis plebe culturae agri, servituti, aliis-que praestationibus obnoxia refertis abundantia, quorum ambitus non aequè ubique extenditur non nullibi enim ad quatuor milliaria non nullibi ad tria vel duo protenduntur Praeterea duo oppida Bischoffsteinium et Bischburgum muro atque omni munitione destituta, in quibus olim curiae Episcopales fuisse feruntur; verum impraesentiarum vix locus, ubi sitae fuerant, ostendi potest; Harum tamen loco praecessores Episcopi in praediis Bischdorff et Smolayny ex solido muro Palatia satis comoda, et pro more Regionis magnifica cum hortis aedificarunt. Formam regiminis, Iura et fructus Episcopi, quae ex proxime dictis Territoriis Episcopi consequuntur; infra, cum de dote Capituli sermo erit, referam.

Olim Episcopatus Varmiensis, ut reliqui in Prussia, accensebatur metropoli Rigensi; verum postquam memorata Metropolis labe haeretica infecta fuisset, Ecclesia Varmiensis in subjectionem immediatam Sae. Sedis apostolicae concessit, et hodiedum nullius metropolitani Iurisdictionem recognoscens eidem Sae. Sedi immediate subest cui a suo ortu in Temporalibus etiam subjecta fuit adeo, ut Crucigerorum dominatum et Iurisdictionem nullo non tempore prorsus detrectaret, et nec Imperatoris Majestatem agnosceret, quamvis ab Illis inter principes Imperii Episcopus Varmiensis relatus, ac Confirmatione Iurium sub Aurea Bulla ornatus fuisse reperiatur.

Episcopi creatio penes Collegium Canonicorum ab initio fuit, confirmationi nihilominus pontificis maximi semper obnoxia: donec novi belli a crucigeris adversus Casimirum ejus nominis III Regem Poloniae excitati Nicolaus a Tyngen Socius in Angustias redactus una cum Capitulo iterato faedere Regi et Regno Poloniae se adixit. Cujus subjectionis pactis libertas eequidem Electionis salva Capitulo mansit; quia tamen adgratam personam Regi non nihil restringeretur, quo excludendi personas sibi haud bene visas Reges Poloniae Ius sibi asserebant, necessum fuit ad removendum in futu-

rum quaestiones cum Rege Sigismundo Seniore in aliam eligendi formam convenire, nimirum ut Rex pro tempore quatuor de gremio Capituli Indigenas Canonicos edat et nominet, de quibus Capitulum unum eligat, Electumque cum Rege Pontifici maximo confirmandum commendet, et haec methodus Electionis hucusque locum obtinet, et quoties ipsam vulnerari obtigerat, Rescriptis non modo Regum, verumetiam Summorum Pontificum sanata, et praecauta est.

Episcopi Varmiensis praecipuae praerogativae sunt ultra Stallum in Senatu Regni, in conventibus Terrarum Prussiae principem locum obtinendi, status, convocandi, iisque res, super quibus consultatio suscipienda est, proponendi, aliaque nomine publico negotia expediendi. Primus Episcopus Anselmus autoritate pontificia constitutus postquam nonnullas fundasset parochias, matricem Ecclesiam in Oppido Brunsberga a Brunone Olomucensi, vel ut nonnulli volunt Pragensi Episcopo, cum Is cruce signatam militiam cum Ottomaro (sic) Rege Bohemiae contra Pruthenos suscepisset condita, sub titulo S. Andreae Apostoli exilis structurae anno post Christum natum 1260-mo erexit, et in ea Sexdecem Canonicos, et quatuor Dignitates, nimirum: praepositum, Decanum, Custodem et cantorem instituit. Haec tamen ab Henrico IV. in hac Sede Successore ad magis conspicuam Basilicam in Colle oppido Fravenburg impendente eo obtutu constructam et SS-mae Virgini Mariae (quam Dominam vocare Germanis non infrequens est) in Coelum assumptae dedicatam cum Sacro Canonicorum Collegio circa annum Domini 1300-mum translata est.

Est haec Ecclesia Cathedralis gothico quantum vis more constructa, satis tamen ampla, decora et magnifica moenibus undequaque ad morem Fortalitii cineta, altaribus non nullis ex marmore, sed potiori ex parte ex ligno affabre factis, nec non sacris imaginibus nequoquam inelegantibus praeclare ornata, sacra supellectile in auro, argento, gemmis, aliisque rebus ad sacra mysteria cum dignitate et majestate peragenda necessariis et opportunis congrue provisae: campanis in separata turre positae sonoris, et ad harmoniam efformatis non destituta adeo ut inter Basilicas Regni Poloniae primarias merito recenseatur.

In memorata Ecclesia Cathedrali officium Divinum per diversa collegia Sacrorum ministrorum juxta Ritus Sae. Romanae Ecclesiae jugiter peragitur. Cui prae primis incumbit Collegium Canonicorum ex Sexdecem personis et quatuor Dignitatibus, ut supra memoratum est, constitutum, tum collegium Vicariorum ex Sexdecem pariter presbyteris ad diversa munia Divini officii destinatis consistens. Demum Sex chorales Laici cantus firmi bene gnari ad augendam psalmodiam Sacram adscisci soliti. Divinum officium praescriptis horis exacte cum missa conventuali singulis diebus cantatur, cui singulis horis canonici per turnum juxta praescriptum Statutorum adesse non intermittunt, alioquin absentes per punctatorem juratum punctantur, et privatione portionum obvenientium mulentur. Praeter Horas canonicas officium parvum de Beata cantari solet, verum

quia ministri ad id destinati exiguo stipendio gaudent, non cum ea exactitudine, quae Zelo communi in promovendo cultu matris Dei respondeat. Insuper anniversaria, missae votivae, Tricesimae a piis Fundatoribus ordinatae haudquaquam negliguntur, uti ex libro in Sacristia posito, cui nomina sua presbyteri ad id constituti inscribunt colligere licet. Uno verso nihil praetermittitur ex devotionibus, processionibus, precibus publicis, quidquid a Sacris Ritibus pro Ecclesiis Cathedralibus praescribitur, munus poenitentiarum unus e numero vicariorum scientia et morum praestantia arbitrio Episcopi deputatus atque stipendio provisus sustinet. Praecones vero Verbi Divini duo sunt pariter ex gremio Vicariorum, unus germanico alter polonico Sermone Dominicis et Festis diebus populo pro Concione congregato verbum Dei annuntiantes. Tametsi Dignitates quatuor in collegio Canonicorum esse recensui; possessores tamen illarum in exiguis redditibus fundati ad Corpus capituli nequitiam spectant nullumque Ius voti in congregationibus capitularibus obtinent, nisi una cum Dignitate canonice et praebenda sint provisi. Eo itaque obtutu Nicolaus V. concessit, ut canonicis liceret Dignitates praefatas una cum praebenda canonice obtinere. Quod cum evenit, praepositi (quae Dignitas major post Episcopalem reputatur) munus est: Capitulo praesidere, Idque convocare, negotia proponere, Suffragia colligere, atque juxta eorum pluralitatem rem resolutam et decisam esse declarare. Ipso vero absente, aut nolente, ut quisque ei loco proximus est, haec peragit. Decanus Vicariis et Choralibus praest, et defectus, et negligentias in Cantu et ritibus Ecclesiasticis commissos corrigit. Custos Thesauri et suppellectilis (!) sacrae curam habet, panem, vinum, thus, ceram, ignem, et alia usibus templi et cultui Divino suppeditat: ad quae commodius exequenda, ministerio Sacristiani, qui hic Diaconus dicitur, utitur. Cantoris officium in eo versatur, ut Festis Celebrioribus praecinat. Anselmus primus in Ereptione Ecclesiae Cathedralis reservavit sibi et suis successoribus Ius constituendi Archidiaconi, quemetiam Lucas Episcopus instituit, sed huic fati functo nullus deinceps successit. Canonicorum quodam tempore numerus fundatis octo novis praebendis a posterioribus Episcopis post Anselmum ad viginti quatuor auctus est, Eorumque praebendae in tres classes majores, minores et medias dividebantur; verum eae omnes ad Sexdecem Pontificis Maximi autoritate praebendas redactae sunt, ut Anselmus a principio constituerat, progressu temporis adjuncta est praebenda S. Andreae apostoli duplicato Corpore dotata, Cujus fructus ad utilitatem Ecclesiae et Capituli impenduntur. Porro praebendae canonice ex antiquissima, consuetudine requirunt ordinem presbyteralem, imo nec ad participationem fructuum admittitur noviter accedens, nisi peracto novitiu missam cantaverit, nec ad ferendum Suffragium in capitulo, nisi presbyter fuerit. Congregationes capitulares non modo singulis mensibus, et quatuor temporibus, verum etiam dum necessitate urgente a Praeside de consilio duorum seniorum intimantur, instituuntur. Sane pro Regimine et ordine manutenendo habent copiosa statuta partim per

Legatos a latere partim per Episcopos una cum capitulo condita quorum observationem accedentes ad capitulum post emissam Fidei professionem jurant. Electio Dignitatum et Canonicorum Episcopo una cum capitulo ex Anselmi Episcopi constitutione reservata est. Ast quia haec Ecclesia in natione Germanica complectebatur, methodum concordatorum cum Eadem a Nicolae V. initorum sequitur, atque alternis mensibus cum Sa. Sede Apostolica in praefato Indulto praescriptis de vacantibus canonicatibus et Praebendis per Electionem potioris partis praesentium canonicorum cum suffragio Episcopi, cui primum quidem, sed unicum duntaxat competit, providet. Proventus Capituli praeter aliquot exigua praedia Seniorum optioni affecta ad massam communem colliguntur et ex illis duplex fit divisio: nimirum prima pro distributionibus quotidianis certae Summae destinatae; altera pingvioris, ast incertae summae ob vicissitudines redituum pro ratha nihilominus servitii per annum Ecclesiae praestiti distribui solitae. Praeterea deducuntur ex iis emolumenta certis anni temporibus et diebus adnexa, quae nomine Interessentiae veniunt, illisque tantum in lucrum cedunt qui tunc praesentes ad Ecclesiam sunt et incumbens sibi obsequium personaliter praestant. Quae Bona Capitulo pro dote dederit Anselmus non est adeo perspicuum; progressu tamen temporis capitulum tertiam partem ex integra ditione Ecclesiae acquisivisse Diploma divisionis docet Ferunt enim Episcopum communiter cum capitulo Bona administrasse, et ex fructibus, qui obveniebant, trientem canonicis concedere consuevisse verum hujus regiminis pertaesus Hermannus ea tempestate Episcopus rebus suis communi dividendo satius providere ratus, totam Ditionem Ecclesiae in tres portiones divisit, ex quibus per sortem una Capitulo obtigit in Territoriis seu ut vulgo dicunt, cameratibus Allensteinensi, Mehlscaecensi(!) et Fravenburgensi constituta. Quaequidem Territoria cum omni Jurisdictione in Temporalibus, proprietate, et emolumentis universis Capitulo illico cesserunt. Quare Mensa Capitularis inpraesentiarum Domina est Territoriorum civitatum et Castrorum Allensteinensis, Mehlsaccensis et Fravenburgensis, ubi Ecclesia munitionibus cincta castris loco habetur. Cui praeterea accesserunt ex Donationibus et Emptionibus nonnulla praedia et Feuda in ditione Episcopali sita Iurisdictione nihilominus Dominica salva. In Territoriis enim supramemoratis quo-ad Temporalia potestatem independentem ab Episcopo obtinet. Sane in utraque Ditione tam Episcopali, quam Capitulari quatuor hominum reperiuntur Conditiones. Nobiles, Cives, Libertini et Rustici Viris status Equestris a primis Episcopis, quo defensionem Ecclesiae a vicinis Lithvanis et Samogitis oppido prospicerent, concessa sunt praedia nomine Feudorum quae ea tempestate multiplicis qualitatis fuerant cum pacto, ut vocati ad arcendum hostem gravibus armis instructi venirent, praeterea in recognitionem Domini praestationem certam in pecunia et cera omni anno penderent. Civibus data sunt oppida cum ampla libertate et onere, ut moenia illorum fortia redderent eaque ab hostium incurso propugnarent, ut nulli, nisi feloniae rei effici vellent, traderent, sed illa in

fide illibata Domino suo continerent. Praeterea dictis oppidis concesserunt Episcopi certam portionem agrorum numero mansorum definitam, de qua tamen censum annuum pendere voluerunt. Libertini nuncupantur qui ab Episcopis seu Capitulo nomine Feudi aliquot mansos consecuti sunt ea conditione, ut levioribus armis instructi Ecclesiae militarent, praeterea in recognitionem Domini quid persolverent: illi cum homines sint vulgares et praedia exilia obtineant, licet cum vasallis nobilibus identitate Iuris recte conferantur statu tamen et conditione nec non ob nonnulla personalia onera differunt. Rusticorum nomine veniunt homines glebae adscripti, quibus Episcopi et Capitulum agri portionem assignarunt colendam hoc pacto, ut sibi praeter pensionem annuam in pecunia, granis, gallis et anseribus solvendam servitutes sive operas ad usum et commodum suum praestarent, neque agrum sine Dominorum consensu deserendi facultatem haberent. In Singulis pagis praefatae plebi locatis constitutus est Scultetus simili per omnia ac Libertini praeditus jure, nisi quod ultra Ipsi incumbat onus Ius in levibus paganorum controversiis dicendi bonum ordinem manutenendi et mandata, quae sibi a Dominis mittuntur, fideliter exequendi. In praestationibus itaque a singulis statibus ut praemissum est, obvenientibus, comprimis consistunt redditus mensae Episcopalis et Capituli, qui tametsi olim magni momenti censebantur, hodie nihilominus ob vitium rei monetariae, ac corruptam in valore intrinseco vicissitudine temporum pecuniam exigui valoris sunt. Potissima proventuum ratio nunc est in praediis, colonorum servitutibus, Lacubus, Sylvis, et mellificiis, qui cum sint fructus naturales, variationi obnoxii haud redduntur.

Siquidem Episcopus et Capitulum in suis ditionibus habent merum et mixtum Imperium, plenamque Territorialem jurisdictionem, ideo ad eam rite administrandam constituti magistratus in civitatibus, praefecti, qui Burgrabii dicuntur, in castris ad reddendam justitiam cum in causis civilibus, tum in criminalibus, a quibus ultimo ad suum respective Dominum duntaxat provocantur. In Episcopali praeterea ditione constituitur advocatus, qui et Iudex generalis dicitur, hic securitati viarum, bono regimini, iisque, quae ad civilem politiam spectant, invigilat, et sotes ultimo supplicio afficiendi potestatem habet. Palatium Episcopus intra moenia Ecclesiae Cathedralis satis amplum et commodum habet, canonici quoque singuli habitationes separatas, quae haec curiae vocantur, non modo suis commodis verumetiam hospitalitati exercendae opportunas occupant, quae ut in bono statu conserventur, statutis, et continua canonicorum residentia provisum est. Quamvis vero mons pietatis in oppido, ubi Ecclesia Cathedralis existit, nullus sit altamen in castris Allensteini et Mehlsaccensi jurandis pauperibus non minus in pecunia, quam in granis montes erecti reperiuntur, quorum administratio ab officialibus Capituli gratis exercetur, eidemque quovis anno rationes exhibentur pro simili quoque monte pietatis 6-ae M-ae Christophorus Szembek praecessor meus 12,000 floren: Summam ultimae voluntatis tabulis reliquit et praeterea eidem Census in florenis 650.

pro alumnis e Domo sua in scholis Varmiensibus ad studia incumbendis destinatos, quatenus ab eorum defectum aliquo anno impensi non fuerint, applicari in augmentum voluit. Exstat quoque Hospitale pro pauperibus ad Ecclesiam Cathedralem proventibus sufficienter provisum, in quo viginti personae mansionibus et alimentis provisae conservantur; praeterea plures indigentes stipendiis septimanatim solutis extramanentes foventur. Curam dicti Hospitalis, unus Canonicorum gerit, et rationes annis Singulis Capitulo reddit, aliud quoque pro Infirmis nosocomium sub cura oppidanorum reperitur, verum ob tenuitatem proventuum huic loco a piis hominibus assignatorum deficiunt illi fructus et commoda, quae a charitate christiana debentur.

Collegiata Ecclesia Unica tantum in hac Dioecesi erecta est anno 1341 in loco Pettelkau et Schalmal, dein ab Hermanno ad Ecclesiam parochialem loci Glottau peculiari cultu SS-mae Eucharistiae celebrem ast deinceps ob metum Incursionum hostilium anno 1341 ad oppidum Guttstadium tanquam locum munitum translata: atque eidem collegio Ecclesia parochialis ad officium Divinum decantandum assignata et quo fructus Canonicorum auferentur, mensae Eorum incorporata, reservata nihilominus congrua pro Decano hujus Collegii in vicarium perpetuum pro administranda cura animarum designato. Collegium memoratum primitus ut ex Erectionibus liquet ex duabus Dignitatibus; praeposito et Decano, ac decem canonicis compositum fuerat verum calamitate temporum canonicorum numerus, ad quinque decrevit, qui ante annos centum ad tres redactus est. Hujus suppressionis rationem quamvis in visitatione per me habita serio indagaverim, nullam aequitati, et Sacris canonibus innixam detexi, cum proxime dictum collegium nec Decreto Loci ordinarii, quo praefata suppressio fulciretur docere valeat, ita ut facto res, non vero aliqua autoritate, et Iure secuta esse praesumatur. Sane cum ad Examen proventuum dicti Collegii me contulisset; perspicuo depraeheri, non obstante supina in re oeconomica oscitantia, eos tam conspicuos esse, ut longe major numerus canonicorum commode sustentari possit, quare firmiter mihi propositum est, omnes rationes inire, quibus dictum collegium pristino statui postliminio restituatur.

Seminarium ad mentem Sacri Concilii Tridentini olim Cardinalis Hosius non circa Ecclesiam Cathedralem, sed in oppido Braunsberg opportunitate Studiorum, ubi tunc per patres Societatis Iesu sua pariter pietate et munificentia inductos aperta fuerant, allectus erexit, cui pro alendis, et ad munia Ecclesiastica formandis adolescentibus certa pensio annua et Bonis mensarum Episcopalis et Capituli, tum etiam parochorum Dioeceseos constituta est: verum quia ex pueris ibidem institutis exiguus in Ecclesiam derivabat profectus eo quod alumni plures militiam clericalem, maturam aetatem nacti deserabant, fructus quoque auctis rerum preliis sustentandae primitivo numero juventuti haud sufficiebant, dictum Seminarium Clericis tantummodo Sacris ordinibus initiatis, ut ritibus Ecclesiasticis pro administratione

Sacramentorum, Liturgia, Theologia morali et cantufirmo per annum unum, vel duos imbuantur, ad usum est destinatum, Illius directio manet penes patres Societatis Iesu; provisores nihilominus ab Episcopo et Capitulo deputati curam gerunt proventuum eidem assignatorum. Habitatio usui memoratorum alumnorum destinata, vetustate sua proximam ruinam minans, atque novae Fabricae aedificationem exigens, admodum anxium ac sollicitum me tenet, num non praestaret, Seminarium ut est inpraesentiarum Clericorum ad Ecclesiam Cathedralem transferre, et utiliori eorum institutioni consulere, cum praesens educandi ratio non videatur illum fructum in alumnis producere, qui spectatur in illis Ecclesiasticis quorum curae in Regno Poloniae presbyteri congregationis missionis operam navant.

Cura animarum sat vigilanter exercetur per parochos suo distincto gregi praepositos. Porro parochias Dioecesis haec complectitur praeter Regiomontanam in Dioecesi Sambiensis sitam, numero septuaginta septem. Parochialibus Ecclesiis oppidorum nobiliorum Braunsbergae, Frauenburgi, Vormditti, Mehlsacci, Heilsbergae, Seeburgi, Resselii, Vartenburgi, Allensteinii praefecti nomine Archipresbyterorum sunt insigniti, qui ex antiquo instituto vicinorum parochorum sparsim in pagis Ecclesias procurantium moribus attendunt eos frequentius visitant, rationem gesti officii inquirunt, defectus corrigunt, majores excessus, quoties irrepunt, Episcopo deferunt, statum Ecclesiarum omni anno conscribunt, et Episcopo remittunt jugemque diligentiam adhibent, ne quid notitiam Episcopi fugiat, quod ad profectum animarum ab Ejus munere exigendum est: quo fit ut Episcopi irrepentibus malis mature mederi possint ac Ecclesiasticam disciplinam illibatam manutenere. Quod vero vitam parochorum et eruditionem spectat, id summae Dei providentiae accensendum est, quod haec vinea Illius vepribus et spinis haereseos undequaque cincta, probis morigeris, et piis operariis abundet. Parochiis enim ob copiam cleri raro praeficiuntur alii, quam Viri in matura aetate constituti, Theologia Scholastica probe imbuti et qui per plures annos in minoribus functionibus circa parochos specimina probitatis, Zeli, et vigilantiae exhibuerunt. Praeterea omnes fere parochi unum vel plures capellanos fovent congrua portione de suis redditibus officiose provisos, quorum opera in exercenda cura animarum sive infirmitate impediti sive multitudini laboris non sufficientes, adjuvantur. Parochorum redditus in decimis et certa portione agri Eorum opera coli soliti consistentes non adeo sunt pingves, honestae tamen Eorum sustentationi sufficiunt, praecipue si industria ad rem oeconomicam necessaria non destituantur. Suppellex Sacra ad mysteria Sacra rite et cum dignitate obeunda quae ut maxime eleemosynis a parochianis coacervatis comparatur, sufficiens ac debita tantum abest, ut Cuipiam parochiarum desit, ut potius in plurimis paratum peculium ad providendum decori interno modo arctius, modo copiosius reperiatur, quod nonnunquam necessitatibus parochianorum loco montis pii inservit.

Religiosas Familias Dioecesis haec alit sequentes: prae primis duo collegia patrum Societatis Iesu unum nimirum Braunsbergae

pietate cardinalis Hosii introductum, ubi non modo humaniores litterae verum etiam solidiora Studia Sae. Theologiae et Decretorum a professoribus dictae Societatis Iuventuti jugiter traduntur. Olim gymnasium hoc frequentiore discipulorum confluxu gaudebat, ast hodie multiplicatis in Regno scholis et annonae pretiis crescentibus, non magna Studentium copia abundat. Caeterum cum beneficio Summorum pontificum viginti tres alumni ibidem foveantur, ac Clerici in Seminario Dioecesano sustententur, numerum Eorum, qui sacris litteris dant operam, sat est conspicuus, quofit, ut mutua aemulatione incitati insignis eruditionis emolumenta referant. Alterum Ressellii liberalitate Vladislai IV Regis Poloniae fundatum ubi pariter studio philosophico praeter humaniores litteras juvenus imbuatur. Praeterea memorati patres tres residentias, scilicet in Sacra Tilia prope Resselium in ambitu Varmiensis Regiomonti et in Tilsett Sambiensis Dioeceseon obtinent in Singulis earum patres habitantes sacris missionibus jugiter operam navant, ex quo eximii fructus in homines sanctum catholicam Romanam fidem profitentes et admodum a dominante haeresi oppressos derivant. Memorati patres plures aerumnas persecutiones et personales injurias ex causa ministerii sacri saepius perferre coguntur, nec tamen periculis et angustiis a munere suo fideliter peragendo absterrentur. Patrum S. Francisci de observantia, quos hic Vulgus Bernardinos vocat, tres Conventus in Oppido Vartenburgensi, ac prope Springborn et Cadynen pagos: praefatorum Conventuum Fabricae nec non Ecclesiarum Ipsis adhaerentium ex solido muro constructae, tametsi ad magnificentiam non pertingant, paupertatem tamen non redolent. In singulis numerus Religiosorum sufficientissimus alitur, chorus rite sustinetur, clausura servatur nihilque in disciplina quod ab Instituto eorum alienum sit, committi deprehenditur. Eleemosynis et questu vivunt, et quamvis undequaquam haereticis circumdati, non destituuntur mediis ad sustentandam honeste et frugaliter Sacram Eorum Familiam.

Monialium nullum exstat Monasterium, quatuor tamen domos pro puellis, quae mundi voluptatibus renuntiare, atque Dei servitio se se mancipare vellent, Martinus Cromer in oppidis Braunsbergae, Vormditti, Heilsbergae, Resselii erexit, ac pro Earum alimentis, praescripta iisdem certa vivendi religiose ratione exiguum de redditibus mensae Episcopalis assignavit stipendium. Unaquaque Earundem Domuum ultra viginti personas in communi viventes sub directione matris de triennio in triennium communibus Suffragiis praesidente Episcopo, vel ab Eo Delegato eligendae numerat. Tametsi vero memoratae puellae nullam regulam ab Ecclesia probatam profiteantur, sed tantum simplicia vota emittant, eximiis nihilominus moribus, simplicitate, modestia, ac innocentia vitae in exercendis partim rebus Spiritualibus partim laboribus Sexui suo consentaneis occupatae Dioecesim hanc plurimum ornant.

Hospitalia pauperum habitationi destinata non modo in Singulis oppidis, verum etiam in potiore parte pagorum, ubi parochiales Ecclesiae sunt locatae, adsunt, non - nulla largioribus redditibus pro

sustentandis pauperibus sunt provisae, nonnulla modicis, vel nullis; ast quidquid commoditati pauperum ex penuria dotis deficit, parochianorum charitas cumulate supplet. His accenseri potest locus ad Ecclesiam Crossensem devotione populi erga Dei param celebrem, ubi commodum collegium liberalitate cleri Dioeceseos exstructum est, in quo praeter aliquot presbyteros obsequio Ecclesiae destinatos parochi propter senium vel infirmitates corporis, laborum in cura animarum pertaesi tanquam ad proprium hospitium recipiuntur et de victu providentur. Confraternitates in omnibus Ecclesiis parochialibus praecipue Sacri Rosarii, quod festis diebus devote cantatur reperiuntur provisae etiam Indulgentiis plenariis a Sancta Sede pro festis Patronorum et aliis concessis. Inter confraternitates, quae heic vigent celeberrima est illa, quam vocant Venerabilium Sacerdotum in unaquaque Archipresbyterali dudum instituta sub invocatione Pirversoum Sanctorum, cujus praxes, si abusus hospitalitatis per turnum a Fratibus praestituto die semel in anno orandi pro vivis et defunctis causa congregatis exhiberi solitae, in nonnullis locis ad luxum convivorum et mutuam aemulationem deductae tollatur, pietati Christianae oppido consentiunt. Limites Dioeceseos postquam Prussia Brandeburgica toxico Lutheri infecta ab obedientia S. Sedis Apostolicae desciverit, arctiores sunt, quam olim, quo ad exercitium Iurisdictionis Spiritualis, hanc tamen Episcopus non modo in partem Iuri suo subtractam, verum etiam in integram Dioecesim Sambiensem Suae conterminam, quantum Rex Borussiae patitur, exercet, curam propterea Ecclesiarum ibidem degentium gerit pusillo gregi sparsim inter haereticos habitanti per parochos viciniore Sacramenta administrari et permissiones saluti eorum prospicere non intermittit praesertim: Regiomonti, ubi prope tria millia animarum Orthodoxam Religionem profidentium praeter extraneos commercii causa, utpote ad civitatem Emporio celebrem ex vicinis Poloniae provinciis confluentes reperiuntur. In hac civitate Ecclesia Catholica ex pactis Investiturae a Ducibus in Prussia erecta et dotata, anno 1764 - to orto incendio exusta hoc anno liberalitate pia praecessoris mei et populi ditionis hujus Ecclesiae aliorumque, e cineribus suis excitata est et longe meliorem ac venustiore priore, aspectum induit. Cui ut nihil ad perfectum decorem desit, etiam de thesauro suo Serenissimus Rex Borussiae subvenire atque ad reficiendas etiam parochi aedes necessaria impendia conferre jussit.

Cum vero praecipua portio gregis curae meae commissi consistat in illo populo, qui Dominio Ecclesiae subest, nihil in illo desiderari potest, quidquid ad puritatem Religionis spectat: Bonorum enim immobilium aquisitio alienis, vel suspectis de Fide provisae majorum meorum lege, vetita est, quinimo etiam extraneis, quatenus ab errore non respiscant, ultra annum morari haud conceditur. Indoles populi, si cultiores et litteris imbutos exceperim, perquam simplex, ac rudis est quo fit, ut Rudimentorum fidei, quae pueri didicerant, adulti obliviscantur; multumque parochorum vigilantiam exigit ne ad supinam ignorantiam prolabantur. Eam ob causam ordi-

natum est praeter doctrinam Christianam quae in Singulis Ecclesiis traditur, etiam sermones Sacri diebus Dominicis et Festis populo pro Concione congregato dici soliti ad modum catecheticum accommodentur, ut eo melius et mysteria Fidei et obligationes Christianae illi inculcentur.

Praeterea quid quid a Summis pontificibus eo obtutu statutum est, ad effectum deducitur ad arcendam ignorantiam legis Domini. Porro mores eorum sat sunt compositi, nullumque vitium atrox, quod dominetur, animadverti, tametsi cum homines sint lutea vasa portantes, destituantur infirmitatibus carnis. Quinimo, si juxta exteriora judicentur, ad frequentandas Ecclesias admodum attenti, ad devotiones, processiones, et preces publicas impigri, Jejunia non modo ab Ecclesia praecepta, verumetiam sibi sponte imposita religiose servant. Sed quod in Ipsiis desideraverim, charitas non exercetur cum eo fervore, quo viscera Christianorum ardere necesse est. Alterius paris plebis Territorio nimirum Elbingensi et Districtu Tolkmittensi extra Dominium Ecclesiae meae comprehensae longe alia ratio est. Civitas quippe integra Lutheri erroribus dedita est, a quibus nec Zelo cardinalis Hosii, nec aliorum praecessorum meorum studio revocari potuit: Ecclesia saltem Regum Poloniae pietate vindicata, et exercitio Fidei Romano catholicae reddita a parcho ibidem constituto procuratur, in qua Fidelibus duo millia superantibus, sparsim in civitate, Suburbiiis, et pagis habitantibus Sacramenta administrantur; cura tamen Fabricae quae oscitanter geritur, penes magistratum acatholicum manet: Territorium vero multis et fertilibus pagis conspicuum Regi Borussiae nomine hypothecae a Republica Poloniae cessum eo pertinacius antiquae haereseos dogmatibus adhaeret quod faventem sibi Dominum nactum sit. Sane Districtus Tolkmittensis prope ducentis annis beneficio Regum Poloniae in possessione Ecclesiae Varmiensis manens, licet nunc in prefecturam conversus a contagione haeresea immunis est quanquam his novissimis temporibus, et in oppidum et in pagos non nulli irrepserint concessione Domini Praefecti A catholici hominis Lutherani, de quibus pellendis ut rationem in eam turbidus Regni status occasione Dissidentium excitatus non patitur.

Ad meam personam ut veniam, si gloriari oportet in infirmitatibus meis gloriabor; cum etenim praeclara praecessoris mei sollicitudine vineam hanc excultam resque adeo bene constitutas repererim, ut nihil illis addendum esse videam praeterquam vigilantiam pastorem ne ab iis aberretur, omnes muneris mei partes praecipue ad eum scopum converti ut disciplina per Eum laudabiliter introducta sarta tecta servetur, clerus salubriter instituat ad curam animarum Viri digniores, scientia et meritis praestantiores assumantur quos et litteris pastoralibus et familiari colloquio instruere atque salutaribus monitis adhortari non intermitto. Vigiliis agere circa gregem meum juxta Sacri concilii Tridentini Decretum et constitutiones apostolicas mihi volupe juxta ac Religiosum est; et tametsi ex munere Senatorio, quo in Regno Poloniae fungor, saepius ad

concilia publica evocer illis tamen ultra quam necessitas et communis Ecclesiarum Poloniae utilitas exigit, non immoror sed quam primum licet, ad stationem meam redeo. Visitationem dudum per me inchoatum cum ob calamitates temporum quibus premimur, tum ob diversas angustias integre perficere hactenus mihi non licuit; ministerio tamen archipresbyterorum singulis annis sui Territorii Ecclesias visitantium adeo perspectum statum Dioeceseos habere sategam ut nihil ab officio meo defuerit, quo vinea Domini rite procuraretur. Ordinationes Sacras explere, et Sacramentum confirmationis administrare frequenter per me metipsum, nonnunquam vero per Reverendum D. Episcopum Letensem mihi in Suffraganeum a S. Sede Apostolica concessum haud intermisi. Afflictissimus Regni Poloniae status non fert, ut Synodum Diocesanam, prout dudum in proposito habui convocem; attamen monitis pastoralibus cum in populo potiori ex parte mihi in temporalibus subiecto id assequor, ut nihil committatur contra disciplinam Ecclesiasticam tum in clero ut muniis suis sive in praedicando Verbo Dei sive in administrandis Sacramentis probe satisfaciat. Pro exercenda Iurisdictione Vicarium generalem constitutum foveo qui muneris sui partes probe, et diligenter agit, et quamvis reperiatur taxa Innocentianae conformis; attamen in mea, quam in Illius Cancellaria frequentius gratis, quam ad illius rigorem Sportulae judiciales extraduntur. Depositarius poenarum, et mulctarum Ecclesiasticarum nullus habetur cum consuetudine receptum sit ut condemnatis in poenam pecuniariam locus pius, cui eam solvere debent in sententia assignetur. Fiscali vero incumbit attendere, ut de partitione Iudicato reus Apocha seu quietantia illius loci doceat, quae dein circa acta conservatur. Hae porro rarae sunt, et perquam exiguae. Ut Iurisdictionis Ecclesiasticae omnes partes exacte exerceantur, nihil est, quod impediatur in terris meae et Capituli mensis obnoxiiis; verum in iis locis, quae Regi Prussiae parent Spiritualis Iurisdictionis tam strictis arctatur terminis, ut plus officiiis et precibus, quam mandatis agendum sit, praesertim in causis matrimonialibus in quas Laica potestas deposito omni respectu Sanctionum canonicarum se se ingerit, eaque juxta codicem Fridericianum facile solvit: quo fit, ut male feriati homines vinculi connubialis pertaesi, nulla causa ad obtinendam dissolutionem in foro Ecclesiae suffulti fidem etiam deserant, et domicilium mutant, quo forum ibidem sortiti, iniqui sui desiderii compotes efficiantur.

Superest, ut Eminentissimis vestris Reverendissimis humiliter exponam reperiri in variis Ecclesiis meae Dioeceseos fundationes missarum perpetuarum, pro quibus assignata stipendia ob diminutum intrinsecum pecuniae valorem, adeo sunt exigua ut vel eleemosynae consuetudine non respondeant; vel Beneficiatis pro titulo canonico collatae, ad congruam sustentationem non sufficiant. Hinc est, quod Eminentias Vestras majorem in modum rogem ut mihi praemissa onera missarum in Ecclesiis Cathedrali collegiata reliquis quae parochialibus ad justam proportionem reducendi facultatem impertiri benigne dignentur. Quam gratiam, eo facilius me obtenturum spero

quid jam praecessori meo a Sapientissimo Earum consessu olim permissa fuerat, qua tamen morte praeventus uti nequivit. Reliquum est Eminentias Vestras Reverendissimas majorem in modum rogo, ut me, plebemque meam Sanctissimo Domino nostro commendare, atque pro Suo Singulari in Rempublicam Christianam studio benigne apud Sanctam Sedem Apostolicam in opportunis occasionibus adjuvare non dedignentur, persvasae populo Dioeceseos hujus nihil prius et antiquius esse, quam constans obsequium, et devotio erga matrem et magistram suam mihi praeterea nullius rei majus desiderium quam occasionis commodae, qua testari valeam profundissimam Venerationem in qua maneo. Eminentiarum Vestrarum Reverendissimarum¹.

2.

Breve Ojca Świętego odpisujące na list wspólnie z Kapitułą pisany.

Clemens Papa XIV.

Venerabilis frater salutem et Apostolicam benedictionem nunquam alienam a nobis putavimus venerabilis frater calamitates quibus jam diu, inclitum Regnum Poloniae ac Rp. praemittitur, affectique maxime semper pro tantis perturbationibus ac periculis et dolore et timore fuimus. Neque inertem passi sumus hanc paternam animi sollicitudinem, quantoque maximo potuimus studio et contentione, quod reliquum tam afflictis rebus videbatur esse posse perfugium, apud carissimam in Christo filiam nostram Mariam Theresiam Hungariae Reginam Apostolicam, nec non Bohemiae Reginam illustrem in Romanorum Imperatricem electam, viduam, egimus ut poloniae nationis, catholicaeque ibidem fidei patrocinium susciperet, neque pro sua autoritate ac potentia pessumdari tantum Regnum, utque omnes conteri et dilacerari, sineret. Cum in eo essemus, allatae ad nos sunt a vobis litterae de peculiari vestro discrimine nos monentes, a nobis que opem ac praesidia implorantes. Utinam Venerabilis frater, quantum Varmiensem Ecclesiam Apostolicae huic sedi conjunctissimam nostrique observantissimam semper dileximus, tantum in nobis, facultatis esset, ut eandem in suo retinere pristino rerum statu, afflictamque nunc ac paventem solari et sublevare valeamus. Sed quoquo nos vertimus, nihil aliud hoc tempore sollicito de vobis paterno animo nostro occurrere, in quo quidquam humanae spei sit, potest, quam iterum ad Viennensem aulam confugere, ac peculiari praecum nostrarum studio, eidem vos, istamque Ecclesiam commendare. Id quidem de vobis nostrum Officium, eum in modum praestabimus ut summa promoveri ratione summoque in vobis esse studio et caritate videamur. Quod ut cumulatius fieret, jussimus

¹ (In Museo Polo: Jos. Jablon. Leopoli 1752 4. edito. p. 10 reperitur opusc. Anonymi sub tit: Summarium complect. orig. et stat. Eccl. Varm. R. Riviera Scrt. S. Cong. Consis. Brunsbergae, 1724).

diligentes nostro nomine mandari Ven. fratri Josepho Archi Ep. Beryti quem in Poloniam ordinarium nostrum et Aplicae Sedis Nuntium mittimus ut cum his adhuc Viennae subsistat, ibique poloni Regni ac nationis, res tuendas, commendandasque nostris verbis susceperit, praecipuam etiam det operam, ut agendo, orando, obsecrandoque, Augustas Majestates illas, ad Ecclesiam Varmiensem salvam, incolumemque praestandam, inducat. Sed quid unquam humanis ullis opibus et consiliis, in tam adversa temporum ratione proficere speremus, nisi omnipotentis DEJ. benignitate ac misericordia fulciamur? Ad illum itaque in cujus manu omnium sunt ac praesertim dominantium corda, spes, observationesque nostras, dirigimus. Illi Ecclesiam Varmiensem quanta paterni animi pietate possumus, commendamus. Demum Aplicam benedictionem, quae ut pontificia caritatis est pignus, ita maxime cupimus, ut sit caelestis praesidij auspiciam fraternitati tuae ac Varmiensi Capitulo, cum quo nostras hasce fieri communes, volumus peramanter impertimur. Datum Romae apud S. Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris Die 11. Julij 1772 pontificatus nostri Anno IV.

3.

1772. Epitaphium Libertatis Polonae.

Quae nimia Regum indulgentia nata
nimia Senatorum arrogantia aucta
nimia Equestris Ordinis licentia vexata
nimia omnium avaritia prostituta.

Libertas

tandem facta est sub tributo.

Principis politica, magnatum purillanimitas, Cleri
astutia, populi insania, vicinorum cupiditas,
Remotorum Cunctatio, universalis caecitas,
Monumentum hocce servitutis
posuere.

4.

Brevis Informatio de Juribus Episcopatus Varmiensis.

Post subactas armis Equitum Ordinis Theutonicici Terras Prussiae, quo res Sae. Religionis, eradicatis penitus gentilium erroribus firmarentur Innocentius IV Summus Pontifex opera Wilhelmi Mutinensis Eppi sui Legati quatuor Episcopatus suis terminis distinctos erexit anno 1243. Inter quos Episcopatus Varmiensis sortitus est eam, quam hucusque obtinet terram, non modo sacro verum etiam profano jure regendam. Brevi dein tempore anno nimirum 1261 Anselmus Episcopus Ecclesiam Matricem seu Cathedralem e sedecim canonicis, quorum quatuor nomine dignitatur insignirentur, compositam erexit. Porro quiquid juris ex praemissis literis in Episcopum ejusque Capitulum derivavit, Diplomatum Innocentij IV et VI. ac etiam Imperatoris Caroli IV Bulla Aurea munito 1355 cum adjectione

tituli confirmatum est. Jura itaque Episcopi ad duas classes referuntur. Sub primam veniunt temporalia; sub alteram Spiritualia, specifica quadam ratione a communibus sacrarum legum regulis recedentia. In terris dominio suo subjectis, a Crucigerorum ditione limitibus ac terminis distinctis, nactus est ac semper possedit Jus Imperii meri et mixti in subditos, nec non Regalia, cui rei perspicuum documentum adstruunt, quod illico ab initio erecti Episcopatus, Episcopi pro tempore existentes, parique modo Capitulum dominium simile post divisionem bonorum ante hoc in communi possessorum Anno 1288 factam in terris nomine trientis sibi cassis, Municipia, Oppida, pagos etc. fundarunt; privilegiis et legibus pro administranda justitia providerunt, magistratus ad jus dicendum, constituerunt et quidquid ad recte constituendam Rempubicam postulari potest, id independenter ab aliqua alia potestate perfecerunt, adeo ut nullus hominum quidpiam intra limites ditionis hujus Ecclesiae se possidere agnoscat, quin illud beneficio Episcopi et Capituli in majores suos derivatum intelligat, eoque nomine se subditum Ecclesiae profiteatur. Ejusmodi Imperij exercitio adstipulatur collectio multorum feudorum diversis personis nobilis juxta ac ingenuae conditionis cum pactis et oneribus vasallis illa tempestate ubivis terrarum incumbentibus videlicet quoties res et periculum Ecclesiae exigeret, ut eam armis bene instructi defendere, omnemque noxam hostilem ab illa arcere tenerentur, concessorum.

Plenitudo itaque potestatis non modo Rplicae ditionis varmiensis verum etiam controversiarum inter privatos de quacunque re et materia exortarum summo jure resolvendarum circa Episcopum et Capitulum in respectivis territorijs illaesa et inviolata mansit usque ad ea tempora, quibus res Crucigerorum accisae, aliam formam induerunt, ac Episcopo cum Capitulo, quo melius securitati Ecclesiae prospicerent in protectionem Regum Poloniae concedendi ansam praebuerunt. Tunc enim de suis juribus Pactis inter Regem Casimirum III et Nicolaum a Iüngen Episcopum Anno 1479 initis, nonnihil in gratiam novi protectoris diminutum est; verum adeo exiguam ut si fidem, vasallagium et jus provocandi eximamus, caetera omnia salva et integra, non minus dicti Regis, quam aliorum successorum diplomatibus cauta manserunt, uti liquide ex literis Casimiri Regis Anno 1464, Sigismundi I 1508, Sigismundi III 1624 colligitur. Quin imo articulus de provocando ad Regiam Majestatem adeo prosperitati et tranquillitati subditorum adversari videbatur, ut nunquam in usu fuerit et consuetudine in contrarium inducta, ac possessione longissimi temporis firmata, abrogatus extiterit, ita ut cum aliquo tempore discoli subditi praesidium iniquitati ab appellatione ad Regiam Mitem quaerent, Joannes Casimirus anno 1655 eorum recursum rejecerit, atque jus de non provocando specialibus litteris Episcopo et Capitulo plene ac solenniter asseruerit eo modo, ut deinceps subditi causarum suarum finem et terminum a potestate duntaxat Varmiensi nanciscerentur. Siquidem in memoratis pactis nihil de Regalijs diminutum est sequitur ea omnia Episcopo et Capitulo relicta esse, quae

specialiter Majestati Domini et protectoris honorifico nomine non debentur, et quod in eorum pacifica possessione haecenus fuerit, Rationes Officialium, Castrorum et Civitatum uberrimum exhibent documentum. Porro exercitio Regaliorum sive sub nomine justitiae seu gratiae seu demum Emolumenti consideratorum Episcopus et Capitulum pacifice fruebantur 1-mo Fuit circa eos potestas erigendi municipia et oppida eisque leges quibus regerentur concedendi, ut liquido constat ex privilegijs Civitatibus omnibus territorij Varmiensis 2-do muniendi loca pro suo arbitrio, quod prope resplendet in excitatis plurimis castris, quorum non modo conservationi, verum etiam directioni et novorum positioni majores perspexerunt, addita clausula in litteris Investiturarum vasallis concessarum, ut videlicet ad novas munitiones erigendas veteres diruendas operam conferre tenerentur. 3-tio autoritas bellum gerendi, foedera contrahendi facile deducitur ab exemplis Pauli a Legendorff qui contra Cruciferos foedus cum Rege Poloniae inivit, ac in pace stabilita tanquam confoederatus comprehensus fuisse legitur praeterea Nicolai a Iüngen, qui Episcopatum militari sequestro subjectum armis rehabuit et pace cum Rege Poloniae anno 1479 constituta tranquille retinuit. 4-to. Leges provinciales cum ad politiem publicam, tum ad privatorum lites dirimendas condendi, nec non Edicta prohibitoria, ac mandata poenalia publicandi, cujus rei plurima extant exempla. 5-to pondera, mensuras, ulnasque statuendi, commerciorum rationi prospiciendi. 6-to. Magistratus, Dicasteria et Judicia scabinalia erigendi, atque ad ea exercenda personas sibi bene visas deputandi potestas hac tenus Episcopo et Capitulo competijsse elicitur non minus ex Civitatum privilegijs, quam litteris singularum personarum aliquo munere publico fungentium. 7-mo Concedendi privilegia, sive ea ad res, seu ad personas referantur, plurimae libertates, exemptiones quibus subditi gavisus sunt testantur facultatem. 8-vo Indulgendi veniam in poenam mortis damnatis, vel in aliam mitiorem commutandi. 9-no Potestas famae et existimationi restituendi, quo spectat spuriorum legitimatio. 10-mo Admissio collegiorum opificum quae heic Contubernia dicuntur, eorumque Statutorum confirmatio et abolitio. 11-mo concessio nundinas particulares in oppido certo die instituendi easque abrogandi, vel in aliud tempus transferendi. 12-mo quaecunque ad emolumenta nomine Regaliorum spectant, ut sunt Jus collectae et Census fodinae metalli, venationes, portorij lucra.

Jura specialia circa res spirituales referuntur praecipue ad modum constituendi Episcopi et Canonicorum. Episcopus enim vigore litterarum erectionis eligebatur a canonicis et constituebatur a Summo pontifice. Sed cum a Regibus Poloniae titulo protectionis sumpto, etiam praetextu ex clausula eligendae gratiae Regiae Majestati personae pactis cum Nicolao a Iüngen initis adjectae, multae difficultates et molestiae Canonicis electoribus super eo puncto excitarentur; Fabianus Episcopus ad novam concordiam cum Sigismundo I. Anno 1512 devenit, conventumque est ut vacante sede Rex quatuor Indigenas de Capitulo edat et nomet de quibus unum capitulum eligat,

electumque cum Rege Pontifici max. confirmandum commendet. Et haec methodus constituendi praesulis etiam autoritate sedis apostolicae roborata locum obtinuit vigetque. Canonici pariter secundum tenorem litterarum foundationis antedictae ab initio eligebantur ab Episcopo et Capitulo simultanee, quocumque mense vacatio obtigisset. Ast ubi reservationes ex regulis cancellariae apostolicae invaluerint, ususque hic expectativis et provisionibus apostolicis interturbari coeperit, operae praetium erat Episcopo et Capitulo nationis Germanicae compacta cum Nicolao V stipulata adoptare et relictis sex mensibus alternis dispositioni sedis Apostolicae aliorum sex mensium duntaxat usu sibi libero retento. Ita ut in praesentiarum hic mos plane obtineat. Praeterea id speciale jus est Episcopo et Capitulo, ut Ecclesijs parochialibus in eorum respectivis Territorijs constitutis, Episcopo quidem via provisionis nulla alternative mensium aut reservationum Apostolicarum ratione habita de Rectoribus provideat, capitulum vero per nominationem personarum ab Episcopo praevio examine instituendarum prospiciat. Quae consuetudo specie certam privilegij praeseferre videtur, quod tum a regulis cancellariae Apostolicae respectu reservationum, quam a praescripto per Concilium Tridentinum concursu recedat. Eandem quoque autoritatem in conferendis Dignitatibus et Canonicatibus Ecclesiae Collegiatae Guttstaediensis Jus et immemorialis consuetudo Episcopo firmavit.

His accedit antiquissima consuetudo Lucae Episcopi perpetua atque constantissima consuetudine roborata, qua omnes cuiuscunque gradus personae in dogmate Religionis ab Ecclesia Romano Catholica dissentientes ab acquirendis bonis immobilibus in Civitatibus et pagis assentur: Imo etiam exteris et peregrinis, quatenus eandem religionem profiteri recusent, ultra annum libertas in dicto Episcopatu commorandi non permittitur.

5.

[Franciszek Bohomolec.]

24 kwietnia umarł w Warszawie X. Franciszek Bohomolec niegdyś Jezuita, mając lat 64. Po zniesieniu zakonu w Warszawie osiadł i był zaszczycony tytułem konsyliarza królewskiego, zawiądował także drukarnią królewską, z czego i innych obwencyj mógł żyć nader ucziwie. Jakoż umierając 3 tys. czerwonych złotych zapisał na fundusz wieczny dla ubogich podupadłych wszelkiej kondycji ludzi. Człowiek był uczony co dzieła jego pokazują. Pierwszy w języku polskim *theatrum* wskrzesił, jakoż komedje jego dobrym są naśladowaniem Moliera. Kronik polskich starodawnych był edytorem. Wiersze pisał dość gładko. W posiedzeniu wielce był miły, przeto u wszystkich znajdował wziętość.

6.

Nadgrobki Kochanowskich.

I.

D. M.

Acta animae ananimae.

Petro Kochanovio Terrar: Sandomir., Iudici et Annae Białaczowiae Ejus conjugii; cum extinctis beneficii auctoribus tenuis admodum referendae gratiae supersit ratio, Joannes Kochanowski parentibus indulgentissimis hunc lapidem jugibus rigatum lacrymis posuit. Obierunt alter anno Xsti XLVII supra M. D. aetatis suae LXII altera decennio post quinquagenaria VI filiis et filiabus III.

II.

Pod posągami Jana Kochanowskiego z marmuru przedziwnej rzeźby.

Joannes Kochanowski Tribunus Sandomiriensis

hic quiescit

Ne insalutata praeteriret hospes eruditus

Ossa tanti viri

Cujus apud mentes elegantiores memoria

Vigebit sempiterna

Hoc marmor indicio esto.

Obiit Anno salutis 1584 die 22 Augusti aetatis 54.

III.

Catharinae

de Jasienicz Nicolai Kochanowski de Syczyna conjugii Adamus et Petrus ex decem liberis superstites filii, Matri optimae memoriae ergo posuerunt. Obiit anno salutis 1603, aetatis 53 die 15 Junii.

IV.

Petro Kochanowski Secretario Regio ad Divum Franciscum Cracoviae sepulto qui cum hoc sacellum argentea suppellectili et acu pictis tabellis, ac multa veste sacra ornasset, censuque annuo in perpetuum de suo auxisset, ut ubi Ejus pietatis extant monumenta, ibi et Ipsius extet memoria. Adamus Kochanowski Iudex Terrae Lublinensis fratri optimo posuit, eodem quo ex hac vita decessit anno 1620 aetatis 54.¹

¹ Poniżej dopisek Batowskiego:

NB. W kościele OO. Franciszkanów krakowskich, w krużganku pod oknem nad kratą kapliczną Epitaphium rżnięte z marmuru białego do pól osoby a mauzoleum marmuru czarnego kwadratowego z tym napisem

D. O. M.

Petrus de Syczyna Kochanowski Secretarius Regius sui mortales exuvias deponens, illam sine morte sperat vitam, apprecare quisquis eodem aspiras. Moritur die 3 mensis Augusti Ao. Salutis 1620. Aetatis suae 54.

(MM. bibl. Ossol. XXXIII in 4-o pag. 129)

NB. więc nie w Zwoleniu ale w Krakowie pochowan.

V.

D. O. M.

Adamus in Syczyna et Czechow haeres Kochanowski Iudex Terrae
Lublinensis

Qui

Dum in vivis existens alios judicasset

hic

Universorum Iudicem expletis LXIII

vitae suae annis expectat

cui

Nicolaus et Adamus Kochanowski ex Fratres

nepotes

Moestissimum hunc lapidem ergo posuerunt

Ao. D. 1608.

VI.

Jan Kochanowski z letniej swojej rezydencji Syczyny zaprasza brata
swego Stanisława na obiad mieszkającego w Baryczy — obydwu te
miejsca pod Zwoleniem (!)

Stanisławie
w twoim stawie
na Baryczy
Ryb nie zliczy
a Syczyna
nie bez wina
złącz oboje
Ryby twoje
z dobrą naszą
wina flaszą.

Z relacyj o pożarze zamku baranowskiego wiadomo, że
spłonął tam także rękopis Krasickiego, zawierający jego *Pisma
wierszem*, o którym wzmiankuje Zieliński¹. Szczęśliwym trafem
treść tego rękopisu jest (zapewne w części) znana, a przekazała
nam ją luźna notatka, pisana ręką Aleksandra Krasickiego
(ur. 1809, um. 1883 r.) z Dubiecka, dotycząca niewątpliwie
rzeczonego rękopisu. Oto i ona.

IGNACEGO KRASICKIEGO

NIEDRUKOWANE JESZCZE WIERSZE!...

U KAROLA.

1 Na portret królewski —

2 Na Prognozyk 1775 do Naruszewicza —

3 Oddając królowi *Myszeidos* —

¹ Por. nadto Stan. Jaszowski, *Stuletnia pamiątka urodzenia Ignacego
Krasickiego* (Sławianin. Tom I. Lwów, 1837, s. 38).

- 4 Nadgrobek chłopca —
- 5 Do — na tejże karcie
- 6 Do ks. Marcina —
- 7 Nadgrobek Karasia, kasztelana wizkiego. —
- 8 Do Wacława Rzewuskiego, po dobrowolnym złożeniu buławy — ostatnia zwrotka nie była drukowana.
- 9 Mnich i djabeł —
- 10 Być księdzem etc. —
- 11 Sułtan w piekle —
- 12 Malarz —
- 13 Drzewo, bajka —
- 14 Sen dobry i sen zły. — Bajka.
- 15 Dzwon. Bajka
- 16 Sąsiedztwo. Bajka —
- 17 Brytan w obroży. — Bajka
- 18 Żaby. — Bajka
- 19 Lew i zwierzęta. — Bajka „Lew ażeby dał dowód“ etc.
- 20 Projekta. — Bajka
- 21 Do Pana Buńczuczego —
- 22 Wilk i cieleńca? Bajka
- 23 Satyra o Aleksym — jest mowa o Aleksym Husarzewskim, szambelanie.
- 24 Satyra do Joachima. Joachim Kalnassy sekretarz.
- 25 Ciekawość nieostrożna —
- 26 Powązki —
- 27 Kiedy starzy radzili —
- 28 Król i minister: Był jeden król, co zdierał etc.
- 29 Gdyby —
- 30 Winien był tysiąc złotych Paweł kapitule.
- 31 A ja mówię, że głupstwo nie złym jest podziałem. Satyra
- 32 (Dobrze szukać prawemu) — u mnie to jest —
- 33 (Gołębie) u mnie

Krytyczny rozbiór dopiero co przytoczonej notatki stwierdza, że nie wszystkie wyliczone w niej wiersze uważać należy za „niedrukowane“. Spostrzegł to sam jej autor, skoro kilka wyszczególnionych pozycji przekreślił ołówkiem (16, 19, 23, 24, 31). Nie znamy tekstów następujących 19 wierszy: *Na portret królewski* (1), *Na Prognozyk 1775 do Naruszewicza* (2)¹, *Nadgrobek chłopca* (4), *Do...* (5), *Do ks. Marcina* (6)², *Nadgrobek Karasia, kasztelana wizkiego* (7; um. 1775 r.), *Do Wacława Rze-*

¹ Por. Adam Naruszewicz, *Prognozyk na rok Pański MDCCLXXV* (Zabawy przyjemne i pożyteczne. Tomu XI, część 1. Warszawa, 1775, s. 29—32).

² Znaczna ilość utworów skierowanych do (ks.) Marcina (sc. Krasieckiego) mieści się w zbiorze *Listy i pisma różne X. B. W.* Tom I—II. Warszawa, 1786, 1788. Wątpić jednak należy, by którykolwiek z nich pokrywał się z wierszem *Do ks. Marcina*, wymienionym w rozpatrywanej notatce.

wuskiego, po dobrowolnym złożeniu buławy (8; w roku 1774)¹, *Mnich i djabeł* (9), *Być księdzem* (10), *Malarz* (12)², *Sen dobry i sen zły*. Bajka (14), *Projekta*. Bajka (20)³, *Do Pana Buńczucznego* (21), *Wilk i cieleńta*. Bajka (22), *Ciekawość nieostrożna* (25), *Kiedy starzy radzili* (27), *Król i minister* (28), Winien był Paweł tysiąc złotych kapitule (30)⁴, *Dobrze szukać prawemu*(32)⁵. Reszta wierszy, w liczbie 14, znana jest nam skądinąd: *Oddając królowi Myszeidos* (3) opublikowały „Zabawy przyjemne i pożyteczne“ (tom XVI. Warszawa, 1777, s. 96. Por. nadto Rękopis I), bajki: *Sultan w piekle* (11), *Drzewo* (13), *Dzwon* (15), *Brytan w obroży* (17) i *Zaby* (18) przekazał wydany przez nas fromborski rękopis *Bajek*, bajki: *Sąsiedztwo* (16) i *Lew i zwierzęta* (19) pojawiły się w *Bajkach* z roku 1779 (s. 112, 31), satyry: *Oszczędność* (23), *Życie dworskie* (24), *Pochwała głupstwa* (31) wydrukował Krasicki w *Satyrach* (1779, s. 44—53, 84—93) i *Wierszach* (1784, s. 14—18), *Powązki* (26) i *Gdyby* (29) dochowały się w rękopisie Muzeum XX Czartoryskich nr. 938, s. 121—4 (Por. Rękopis II), wiersz *Gołębie* (33) będzie zapewne bajką tegoż tytułu, ogłoszoną w *Bajkach Nowych* (II, 1), napisaną w roku 1790.

Z dokonanego tu przeglądu treści notatki widoczne, że rękopis baranowski obejmował utwory poetyckie Krasickiego, napisane między rokiem 1775 a 1790, a dalej, że były w nim przynajmniej dwa utwory (32, 33), które zawierał inny, dziś zatracony, rękopis wierszy, stanowiący własność Aleksandra Krasickiego („u mnie to jest“) w Dubiecku⁶. Czy rękopis dubiecki był identyczny z rękopisem wierszy księcia biskupa, zapisanym, obok autografów *Historji* i *Satyr*, w katalogu biblioteki Ignacego Krasickiego ze Stratyna⁷, dociec dziś niepodobna.

Notatka o baranowskim rękopisie wierszy Krasickiego sporządzona została prawdopodobnie w związku z studjami Ka-

¹ Wiersza Krasickiego o takim tytule nie znamy, stąd też nie umiemy wyjaśnić uwagi Aleksandra Krasickiego, że ostatnia zwrotka tegoż wiersza nie była drukowana.

² *Bajki nowe* zawierają bajkę *Malarze* (IV, 20).

³ Czy nie jest to pierwotny tytuł bajki *Abuzei i Tair*?

⁴ Prawdopodobnie pierwszy wiersz nieznaney satyry.

⁵ Może początek nieznaney satyry.

⁶ Aleksander z Siecina Krasicki lubił rozdarowywać bibliotekom publicznym i osobom prywatnym autografy biskupa warmińskiego, znajdujące się w Archiwum dubieckim. Ofiarą tej pasji padł niejeden list z korespondencji poety, niejedna karta z jego rękopisów.

⁷ „Manuskrypt mego stryja XAG zawierający wszystkie prawie jego dzieła wierszem napisane, i to te pismo jest jego ręki *in folio maiori* oprawne w papier błękitny — znajduje się w półce wielkiej, gdzie historyczne dzieła są umieszczone“ (Por. *Spisanie manuskryptów w mojej bibliotece będących* z r. 1820. Rękopis Archiwum hr. Krasickich w Lesku nr. 205). Ciekawą jest sprawą, że katalogi biblioteki stratyńskiej z r. 1802 i 1804 nie wymieniają rzeczony rękopisu a wyszczególniają jedynie rękopisy *Historji* i *Satyr* (por. Rękopis XII i XIV).

rola Szajnochy, który zamierzał napisać żywot księcia biskupa. Dowodzi tego list Wincentego Pola, pisany do Edmunda Krasickiego w Lesku, z daty: 6 luty 1847, o brzmieniu następującem:

„Jak Ci wiadomo, objąłem redakcję pisma „Biblioteka Im. Ossolińskich“. Pierwszy zeszyt wyjdzie temi dniami z druku i zaraz przeszlę go Państwu Dobrodziejstwu. Znajdziecie w nim listy księcia biskupa warmińskiego zamieszczone bardzo zajmujące dla wszystkich, a dla Państwa więcej jak zajmujące, bo przypomną kogoś. któregośmy wszyscy kochali¹. Szajnocha chciałby pisać żywot księcia biskupa i zbiera do tego materiały. Co pan Karol² posiada, to mamy, ale bez wątpienia znajdują się daty do jego żywota także w *Pamiętnikach* ś. p. pana Ignacego, szanownego stryja Twego³. Ja tedy robię taką propozycję: żebyś pozwolił tych pamiętników na czas niejaki, żeby mogły być złożone pod kluczem pana Kłodzińskiego⁴ w Bibliotece Ossolińskich, ja zrobiłbym potrzebne wyjątki i komunikowałbym takowe Szajnosze. Poczem zwrócone znowu zostałyby pamiętniki. Znając mój sposób myślenia i przyjaźń, jaką mam dla Waszego domu, uwierzysz temu, iż nie nadużyłbym zaufania Twego i osądzić potrafię co się jak na dziś kwalifikuje dla świata z tych pamiętników“.

List powyższy nie pozwala wątpić, że Szajnocha czynił gorliwe poszukiwania w archiwach zaprzyjaźnionej z Polem rodziny. Zabiegał o materiały do życiorysu biskupa warmińskiego u Aleksandra Krasickiego w Dubiecku, u Edmunda Krasickiego w Lesku, za pośrednictwem zaś Aleksandra u Karola Krasickiego w Baranowie. Co się stało z zebranemi przez niego notatami, nie zdołaliśmy wysledzić, to pewne, że życiorys księcia poetów nie wyszedł nigdy z pod pióra wielkiego historyka.

Lwów

Ludwik Bernacki

Z NIEWYDANEJ KORESPONDENCJI HENRYKA SIENKIEWICZA

Pośród zbioru autografów, ofiarowanych Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie przez p. Augustową Łozińską, znalazło się 9 a raczej 8 listów Henryka Sienkiewicza. Wszystkie, formatu małej 8-ki, są autografami, wyjąwszy list II,

¹ Por. *Siedm listów X. Ignacego Krasickiego* (Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich. Tom I. Lwów, 1847, s. 72—82. 184—91).

² Karol Krasicki z Baranowa.

³ Ignacy Krasicki ze Stratyna. Zostawił *Pamiętniki*, z których przytoczyliśmy wyżej ważny ustęp o *Dzienniku* księcia biskupa.

⁴ Adam Kłodziński, dyrektor Zakładu nar. im. Ossolińskich, autor żywotu Krasickiego w *Wizerunkach znakomitych ludzi w Polszcze* Ksawerego Preka (Kraków, 1829 i n.). Por. Mieczysław Gębarowicz, *Wizerunki znakomitych ludzi w Polszcze wydane staraniem Xawerego Preka*. Lwów, 1928, s. 26.